МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ, СПОРТУ ТА РЕАБІЛІТАЦІЇ
КАФЕДРА МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: **«Державне регулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності в Україні»**

Здобувача вищої освіти ІІ курсу, групи МПАз-23-1,
спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування,
освітньої програми «Регіональне управління та самоврядування»

_____ Гайдая Серія Олеговича
(підпис) (прізвище, ім'я, по батькові)

Науковий керівник _____ Лощихін Олександр Миколайович, д.ю.н., професор, професор кафедри

Керівник освітньо-професійної програми _____ Близнюк Андрій Станіславович, д.н.держ.упр., доцент, професор кафедри

Допущено до захисту за рішенням кафедри менеджменту та публічного управління протокол від «4» лютого 2025 № 13

Завідувач кафедри менеджменту та публічного управління _____ Гусятинський Микола Володимирович, к.т.н., доцент

Ірпінь – 2025

Реєстрація № 6 31.01.2025 _____
(дата) (підпис відповідальної особи)

Результати перевірки 25.01.2025 _____ _____
(до захисту, на доопрацювання) (дата) (підпис)

Результат захисту 5 (відмінно) / 90 балів 14.02.2025 _____
(оцінка) (дата) (підпис)

Голова комісії: _____ Я. Л. Варшавчик
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії:

_____ М. В. Гусельніковий
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ О. І. Василькова
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ І. І. Камінь
(підпис) (ініціали, прізвище)

БЛАНК ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Об'єкти контролю	Діапазон оцінки в балах	Фактична кількість балів	Примітки	Дата, П.І.П.: голови комісії, членів комісії, секретаря, (підписи)
ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ КОМІСІЄЮ ПО ЗАХИСТУ				
1.Доповідь	від 0 до 10	10		І.Л. Варшавець М.В. Гуслинський О.І. Васильєва Я.Т. Канцур Ю.І. Сліпко
2. Роздатковий матеріал	від 0 до 5	5		
3. Знання теоретичного та практичного матеріалу, вміння відповідати на запитання	від 0 до 25	25		
4. Апробація (участь у конференціях)	від 0 до 10	5		
РАЗОМ БАЛІВ	від 0 до 50	45		
ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ	від 0 до 100	90		

ПЕРЕВЕДЕННЯ ОЦІНКИ ЗА 100-БАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКАЛИ ТА ШКАЛИ ЄКТС

Оцінка за 100- бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЕКТС	Оцінка за національною шкалою	Дата	П.І.П.: голови, членів комісії, секретаря, (підпис)
90	A	5	14.02.2025	І.Л. Варшавець М.В. Гуслинський О.І. Васильєва Я.Т. Канцур Ю.І. Сліпко

Правила переведення оцінок до національної шкали та шкали ЕКТС

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЄКТС	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	5 (відмінно)
80-89	B	4 (добре)
70-79	C	
60-69	Б	3 (задовільно)
50-59	E	
35-49	ЄХ	2 (незадовільно)

Факультет соціально-гуманітарних технологій, спорту та реабілітації
Кафедра менеджменту та публічного управління
Спеціальність 281 Публічне управління та адміністрування
Освітня програма «Регіональне управління та самоврядування»

Затверджую
В. о. завідувача кафедри менеджменту та публічного управління
_____ А. С. Близнюк
«10» січня 2024 р.

Завдання на кваліфікаційну роботу
Здобувачу вищої освіти
Гайдаю Сергію Олеговичу
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема кваліфікаційної роботи «Державне регулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності в Україні»

Затверджена наказом ректора від 09.01.2024 Наказ № 19

Строк здачі закінченої роботи 03.02.2025

2. Цільова установка формування механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності: зарубіжний досвід

3. Мета роботи кваліфікаційної роботи є обґрунтування теоретичних і методичних аспектів, практико-орієнтованих рекомендацій щодо державного регулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності.

Об'єктом дослідження є соціальні відносини, що формуються в процесі регулювання зовнішньоекономічної діяльності.
Предмет дослідження – механізми державного впливу на розвиток зовнішньоекономічної діяльності.
База дослідження – Львівська область.

4. Вихідні дані до роботи Закони України, Постанови та Розпорядження Кабінету Міністрів України, монографії з досліджуваної проблеми, публікації в наукових періодичних виданнях, матеріали офіційних сайтів органів державної влади України та провідних країн світу, органів місцевого самоврядування, неурядових організацій, довідкові й статистичні матеріали тощо

5. Перелік графічного матеріалу Таблиця 1.1. Нормативно-правові документи, що регламентують облік і контроль зовнішньоекономічної діяльності в Україні; Рис. 1.1. «Механізм застосування методів державного регулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності; Рис. 2.1. Товарна структура зовнішньої торгівлі товарами у І півріччі 2022 р. та 2023 р., % (вартісні обсяги); Рис. 2.2. Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами (експорт), 6 міс. 2023 р.; Рис. 2.3. Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами (імпорт), 6 міс. 2023 р.; Рис. 2.4. База даних «Зовнішня торгівля товарами Львівської області» Рис. 2.5. Структура експорту та імпорту мила та мийних засобів з Львівської області за країнами у січні 2019 р., % ; Таблиця 2.1. Статистичний аналіз структури зовнішньої торгівлі

товарами Львівської області за товарною групою «Мило та мийні засоби» у січні 20
(в тисячах доларів США); Таблиця 2.2. Статистичний аналіз динаміки зовнішньої
товарами Львівської області за товарною групою «Мило та мийні засоби» у січні 20
року; Рис. 3.1 Головні інструменти та методи державного регулювання р
зовнішньоекономічної діяльності в Китаї; Рис. 3.2 Державне регулювання екс
діяльності на місцевому рівні

6. Зміст випускної кваліфікаційної роботи (перелік питань за кожним розділом) РО
ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮ
РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ Суть дер
регулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності Методологічний під
оптимального державного регулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності
2. ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЗОВНІ
ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ 2.1. Сучасний стан зовнішньоекон
діяльності України 2.2. Статистичне дослідження зовнішньої торгівлі України: п
інструменти аналізу (на прикладі Львівської області РОЗДІЛ 3. ФОРМУ
МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМ
ДІЯЛЬНОСТІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

7. Календарний план виконання роботи

№ п/п	Назва етапів виконання кваліфікаційної роботи	Строк виконання		Пр
		За планом	Фактично	
	Вибір теми, вивчення літературних джерел, постановка проблеми та складання плану роботи	25.11.2023	25.11.2023	
	Підготовка першого розділу роботи та подання його керівнику	26.04.2024	26.04.2024	
	Підготовка другого розділу роботи та подання його керівнику	01.11.2024	01.11.2024	
	Підготовка третього розділу роботи та подання його керівнику	05.12.2024	05.12.2024	
	Підготовка вступу та формування висновків, списку літературних джерел. Оформлення роботи згідно вимог ДПУ та подання її керівнику	18.12.2024	18.12.2024	
	Доопрацювання робити з урахуванням зауважень керівника	до 15.01.2025	до 15.01.2025	
	Отримання відгуку керівника	25.01.2025	25.01.2025	
	Отримання зовнішньої рецензії	29.01.2025	29.01.2025	
	Попередній захист роботи	20.01.2025	20.01.2025	
	Перевірка роботи на унікальність	21.01.2025	21.01.2025	
	Допуск кваліфікаційної роботи до захисту зав.каф.	до 03.02.2025		
	Захист роботи	14.02.2025		

8. Дата видачі завдання «10» січня 2024 р.

9. Науковий керівник кваліфікаційної роботи _____ (підпис) М. В. Гусятинський (прізвище, ініціали)

10. Гарант освітньо-професійної програми _____ (підпис) А. С. Близнюк (прізвище, ініціали)

11. Завдання до виконання отримав здобувач вищої освіти _____ (підпис) С. О. Гайдай (прізвище, ініціали)

АНОТАЦІЯ

Державне регулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності в Україні

Метою кваліфікаційної роботи є обґрунтування теоретичних і методичних аспектів, практико-орієнтованих рекомендацій щодо державного регулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності.

Для реалізації окреслної мети, необхідно виконати наступні *завдання:*

розкрити сутність державного регулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності;

окреслити методологічний підхід до оптимального державного регулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності;

висвітлити сучасний стан зовнішньоекономічної діяльності України;

провести статистичне дослідження зовнішньої торгівлі України (на прикладі бази дослідження);

розглянути зарубіжний досвід формування механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Об'єктом дослідження є соціальні відносини, що формуються в процесі регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Предмет дослідження – механізми державного впливу на розвиток зовнішньоекономічної діяльності.

База дослідження – Львівська область.

За результатами дослідження сформульовано висновки та зроблено обгрунтовані пропозиції.

Одержані результати можуть бути використані в освітньому та навчальному процесі, в управлінській діяльності органів місцевого самоврядування, в роботі місцевих органів виконавчої влади тощо.

Кваліфікаційна робота містить 63 сторінки основного тексту, 3 таблиці, 8 рисунків, список використаних джерел з 47 найменувань.

Ключові слова: державне регулювання, зовнішньоекономічна політика, зовнішньоекономічна діяльність, мито та митні збори, зовнішня торгівля, експорт та імпорт.

Рік виконання кваліфікаційної роботи 2023-2025.

Рік захисту роботи 2025.

ANNOTATION

State regulation of the development of foreign economic activity in Ukraine.

The aim of the qualification thesis is to substantiate the theoretical and methodological aspects, as well as practical recommendations for state regulation of the development of foreign economic activity.

To achieve the outlined goal, the following tasks need to be completed:

- To reveal the essence of state regulation of the development of foreign economic activity;
- To outline the methodological approach to optimal state regulation of foreign economic activity;
- To highlight the current state of Ukraine's foreign economic activity;
- To conduct a statistical study of Ukraine's foreign trade (using the research base as an example);
- To examine foreign experience in forming the mechanism of state regulation of foreign economic activity.

The object of research is the social relations that form in the process of regulating foreign economic activity.

The subject of research is the mechanisms of state influence on the development of foreign economic activity.

The research base is the Lviv region.

Based on the research results, conclusions have been formulated and well-founded proposals have been made.

The results obtained can be used in the educational and training process, in the management activities of local government bodies, and in the work of local executive authorities, etc.

The qualification thesis consists of 63 pages of main text, 3 tables, 8 figures, and a list of 47 references.

Keywords: state regulation, foreign economic policy, foreign economic activity, customs duties and fees, foreign trade, export and import.

Year of completion of the qualification thesis: 2023-2025.

Year of defense: 2025.

ЗМІСТ

ВСТУП **9**

РОЗДІЛ 1. ..... **12**

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ **12**

1.1. Суть державного регулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності 12

1.2. Методологічний підхід до оптимального державного регулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності 19

РОЗДІЛ 2. ..... **30**

ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ **30**

2.1. Сучасний стан зовнішньоекономічної діяльності України 30

2.2. Статистичне дослідження зовнішньої торгівлі України: цифрові інструменти аналізу (на прикладі Львівської області) 37

РОЗДІЛ 3. ..... **46**

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД **46**

ВИСНОВКИ **62**

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ **66**

ДОДАТКИ ..... Помилка! Закладку не визначено.

ВСТУП

Актуальність теми. Процес переходу до ринкової економіки, який передбачав лібералізацію зовнішньоекономічної діяльності, призвів до різноманітних наслідків і породив низку складних проблем, серед яких особливу увагу привернула проблема регулювання ринку. Це питання стало новим, але з часом стало актуальним для багатьох країн у XX–XXI століттях. Поняття природи і сутності держави, що розкривається через історичну динаміку її розвитку, є важливою методологічною основою для розуміння характеру, напрямків та масштабів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Очевидно, що ринкова економіка, вільна від державного втручання, існує лише в теорії, і насправді не мала місця у XX–XXI століттях у більшості країн світу. Досвід різних країн цього періоду показав, що саморегульований ринок може призводити до численних непередбачених проблем, здатних порушити основи соціального порядку і поставити під загрозу існування держави та економічної системи. Світова практика підтвердила, що зовнішньоекономічна діяльність не може бути ефективною та життєздатною без участі держави, а держава, в свою чергу, неможлива без економічної системи. Вони взаємодоповнюють один одного.

Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності та масштабні соціальні програми, які реалізувалися впродовж XX–XXI століть у більшості індустріально розвинених країн, мали на меті коригування негативних наслідків функціонування ринку, надання йому соціальної орієнтації та пом'якшення впливу глобалізаційних процесів. Сучасна ринкова економіка неможлива без ефективного механізму державного регулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності, а також без взаємодії ринку з державою, органами законодавчої та виконавчої влади. Практична реалізація цієї взаємодії виявляється у різних формах і напрямах, зокрема в створенні сприятливих умов для розвитку зовнішньоекономічної діяльності.

Теоретичним та практичним аспектам формування та розвитку зовнішньоекономічної діяльності присвячено численні дослідження багатьох учених, серед яких: Л. В. Антонова, Т. О. Бабич, Б. І. Валуєв, Т. Г. Васильців, В. В. Вітлінський, Н. М. Внукова, М. М. Войтюк, В. Г. Гончарова, М. В. Григораш, Л. М. Івашова, С. Я. Ковальчук, В. В. Ксендзук та ін. Науковці звернули увагу на проблеми зовнішньоекономічної діяльності, а також на питання забезпечення та підвищення її ефективності. Однак постійні зміни макро- та мікросередовища вимагають подальших досліджень у цій галузі.

Проблемам розвитку та державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності присвячено роботи таких вітчизняних і закордонних науковців, як О. С. Данишенко, С. М. Двигун, М. Д. Домашенко, З. Б. Живко, М. Портер, Б. Карлофф та ін. Незважаючи на значні наукові та практичні досягнення цих авторів, ряд проблемних питань концептуального, методологічного та методичного характеру залишаються недостатньо вивченими та потребують подальшого аналізу.

Попри велику кількість наукових праць з питань державного регулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності, в умовах локалізаційних тенденцій залишається актуальним вирішення ряду прикладних проблем, зокрема, визначення методики формування механізмів державного регулювання цієї діяльності, розробки концептуальних напрямків її регулювання, удосконалення фінансових та торговельно-політичних механізмів, а також формування парадигми інтеграції зовнішньоекономічної діяльності України в глобальний економічний простір в умовах євроінтеграції України.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є обґрунтування теоретичних і методичних аспектів, практико-орієнтованих рекомендацій щодо державного регулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності.

Для реалізації окреслної мети, необхідно виконати наступні *завдання:*

розкрити сутність державного регулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності;

окреслити методологічний підхід до оптимального державного регулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності;

висвітлити сучасний стан зовнішньоекономічної діяльності України;

провести статистичне дослідження зовнішньої торгівлі України (на прикладі бази дослідження);

розглянути зарубіжний досвід формування механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Об'єктом дослідження є соціальні відносини, що формуються в процесі регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Предмет дослідження – механізми державного впливу на розвиток зовнішньоекономічної діяльності.

База дослідження – Львівська область.

Методи дослідження. Теоретичну основу дослідження становлять роботи українських та зарубіжних вчених, наукові праці в галузі державного управління, а також законодавчі та нормативно-правові акти, які визначають правові та організаційні принципи суспільних відносин у системі державного регулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності.

У кваліфікаційній роботі залежно від визначених завдань у дослідженні застосовано методи синтезу, аналізу та наукової абстракції.

Інформаційною базою роботи стали Закони України, укази Президента України, нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, аналітичні матеріали Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, звітно-аналітичні дані Державної служби статистики України, аналітичні огляди Світового банку, Європейського інвестиційного банку та інших міжнародних фінансових організацій, а також результати наукових досліджень у сфері державного регулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

1.1. Суть державного регулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності

Позитивним результатом трансформаційних змін в Україні є активна інтеграція економіки в глобальні світогосподарські процеси, хоча ціна цієї інтеграції іноді виявляється занадто високою, що об'єктивно вимагає посилення ролі держави в регулюванні цього процесу.

«В Україні у дещо трансформованому вигляді збереглися цілі сектори, які здатні функціонувати без державного протекціонізму та інших привілеїв і переваг, але без держави неможливе формування дійсного конкурентного середовища, в якому можуть на рівних діяти і конкурувати всі без винятку суб’єкти господарської діяльності тощо» [4].

В умовах, що склалися, подальший розвиток реформ усе більше залежить від вибору державної економічної стратегії та прийняття необхідних заходів для контролю за рухом капіталів, регулювання обсягу та структури грошової маси, створення умов для прямих інвестицій у промислове виробництво, змін у податковій системі та зменшення неплатежів, а також від підтримки найбільш конкурентоспроможних та життєздатних виробництв. У цьому контексті можна стверджувати, що головним завданням держави є активне втручання в управління процесом удосконалення структури суспільного виробництва: сталий економічний розвиток має бути заснований на високотехнологічних та наукомістких виробництвах.

Незважаючи на очевидність цього підходу, наша держава передає виконання цієї функції ринковим механізмам саморегуляції.

Однією з основних методологічних передумов для створення нового типу державного регулювання, який відповідає історичним умовам, є розгляд регуляторної функції держави як системи, що має власну внутрішню структуру, ієрархію цілей, засобів і пріоритетів, а також є органічним і динамічним цілим, що постійно розвивається.

«Теоретичні положення широко застосовуються на практиці державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності всіх країн світу. Роль держави в економіці та соціальній сфері – ключове питання економічної програми та створення рівних умов конкуренції для всіх економічних агентів. Досвід Східної Європи, Китаю та країн СНД показав, що нові ефективні ринкові інститути можуть бути створені лише сильною державою» [7].

Крім того, об'єктивною реальністю є наявність суперечливих інтересів між суспільством в цілому, державою, регіонами, галузями, підприємствами та об'єднаннями. Лише регуляторний вплив держави здатний забезпечити формування і підтримку балансу цих інтересів.

Основними функціями держави в економічній сфері є визначення стратегічних цілей і засобів розвитку, створення сприятливих умов для інвестицій та підприємництва, забезпечення відповідних соціальних умов для функціонування економіки (включаючи соціальну підтримку цілей і заходів національної стратегії) та підтримка національного бізнесу в зовнішньоекономічній діяльності.

«Регулювання економіки передбачає:

– розробку теоретичних основ, концепції та стратегії розвитку;

– створення стабільної нормативно-правової бази та ефективної системи державного контролю за виконанням законів;

– визначення форм, методів та інструментів впливу органів законодавчої та виконавчої влади на виробників та експортерів;

– створення економічних умов, що стимулюють виробничо-комерційну діяльність» [10].

Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності має свою особливість, порівняно з регулюванням інших секторів національної економіки. Ця особливість зумовлена необхідністю врахування кожною державою міжнародних норм і принципів світової торгівлі. При регулюванні зовнішньоекономічної діяльності з метою розвитку та підвищення ефективності економіки, а також реалізації національних інтересів, держава не повинна обмежувати інтереси інших країн і зобов'язана діяти в рамках правил, встановлених міжнародними організаціями.

У контексті глобалізації світової економіки та посилення регуляторної ролі міжнародних економічних організацій формується система наднаціонального регулювання зовнішньоекономічних зв'язків, що включає двосторонні, багатосторонні та регіональні угоди, Міжнародні товарні угоди та угоди СОТ.

У своїх зовнішньоекономічних зв'язках держава змушена враховувати зміни, що відбуваються у світовій господарській системі під впливом таких тенденцій, як лібералізація міжнародної торгівлі, інтеграція, транснаціоналізація та глобалізація економічної діяльності, а також посилення регуляторної ролі міжнародних організацій.

Скасування державної монополії на зовнішню торгівлю в Україні, надання підприємствам незалежно від організаційно-правових форм можливості виходити на зовнішні ринки та розширення прав регіонів у сфері зовнішньоекономічної діяльності значно змінили масштаби та роль цієї діяльності, водночас породивши низку складних проблем, таких як збільшення залежності від зовнішнього ринку, «витік» капіталів та інші. Лібералізація економіки водночас вимагала посилення регулювання зовнішньоекономічної діяльності як на державному рівні, так і на рівні регіонів, проте цього не було досягнуто.

Скасування монополії на зовнішню торгівлю та, відповідно, припинення функцій держави як її абсолютного регулятора, що є позитивним і відповідає сучасним тенденціям світової економіки, призвело до виникнення стихійних

зовнішньоекономічних відносин. Це сприяло формуванню нерегульованого, нецивілізованого, напівкримінального ринку, який часто суперечить національним інтересам. Тому, незважаючи на лібералізацію зовнішньоекономічної діяльності та впровадження ринкових механізмів, розвиток української економіки в перехідний період не дав результатів у вирішенні основних завдань: інтеграції в світову економіку, ефективної трансформації і структурної перебудови, що відповідала б інтересам розвитку української економіки.

Не вигідна ситуація для реального сектору економіки, що супроводжувалася девальвацією національної валюти, спонукала підприємства шукати можливості виходу на зовнішні ринки будь-якими способами, при майже повній непідготовленості до ефективного ведення зовнішньоекономічної діяльності.

За таких умов головним завданням державного регулювання стало створення законодавчої бази для зовнішньоекономічної діяльності, забезпечення розумного протекціонізму для вітчизняних виробників, формування сприятливих економічних пріоритетів та організаційних умов для розвитку різних видів зовнішньоекономічної діяльності, підвищення її ефективності та захист національних інтересів у процесах експорту та імпорту.

«З метою поліпшення становища України у вирішенні проблем неплатоспроможності країни, до завдань середньострокового характеру у сфері регулювання зовнішньоекономічної діяльності входили:

– скорочення та відмова від кількісних обмежень у зовнішній торгівлі, використання економічних методів регулювання, перехід до єдиного курсу гривні;

– зближення структури внутрішніх та світових цін, послідовне зниження ставок експортного тарифу скасуванням його на значну кількість товарів до початку 1996 року, запровадження уніфікованого імпортного тарифу;

– підтримка експорту та розширення ринків збуту української продукції» [21].

Зміна позиції України на міжнародній торгівельній арені можлива лише за умов посилення ролі держави у створенні умов для виробництва конкурентоспроможної експортної продукції та підтримки експорту. Для реалізації цієї мети було розроблено концепцію, стратегію, політику та нормативно-правову базу.

Однією з характерних рис сучасного етапу розвитку світової економіки є значне зростання ролі структурної перебудови народногосподарського комплексу в усіх країнах. Нова економіка індустріально розвинутих країн формується на основі сучасних, високотехнологічних та наукомістких виробництв, які є основою розвитку новітніх форм міжнародного економічного співробітництва. Значною мірою цей процес відбувається під впливом транснаціональних корпорацій (ТНК), що посилює залежність національних економік від міжнародних економічних відносин.

У таких умовах роль держави в захисті національних інтересів від зовнішньоекономічних факторів повинна збільшуватися. Однак держави стикаються з серйозними проблемами, оскільки традиційні методи захисту національної економіки обмежуються міжнародними угодами, що приймаються міжнародними організаціями, а також контрдіями держав-контрагентів та ТНК.

Отже, регулювання зовнішньоекономічної діяльності державою повинно бути інтегроване в механізм міжнародного регулювання економічних відносин.

«Нові обставини, що склалися в світі, а також інтеграція України у світове господарство ставлять перед нашою державою найскладніше завдання – формування свого місця в міжнародному поділі праці як великої промислової країни, а не сировинного придатка індустріально розвинених країн.

Поки що інтеграція України у світове господарство йде лінією паливно-сировинної спеціалізації та імпорту продовольчих товарів, машин, устаткування, електротоварів, побутової техніки, парфумерії та косметики. Зміна місця України у міжнародному поділі праці передбачає використання всіх форм міжнародного науково-виробничого співробітництва, розвиток усіх видів та форм зовнішньоекономічної діяльності, а не лише зовнішньої торгівлі» [24].

Держава повинна створити умови для досягнення стратегічної мети, визначеної в Державній програмі розвитку експорту, що включає вдосконалення структури українського експорту. Це має бути довгостроковий еволюційний процес, спрямований на підвищення ефективності та обсягів експортної діяльності, шляхом розширення асортименту і поліпшення якості експортованої продукції, покращення товарної та географічної структури експорту, а також використання прогресивних форм міжнародного торговельно-економічного співробітництва.

У зв'язку з цим, необхідно чітко визначити поняття зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) та зовнішньоторговельної діяльності (ЗТД). Визначення цих термінів надано в законодавчих актах, хоча в економічній літературі існують різні трактування зовнішньоекономічної діяльності. ЗЕД включає виробничо-комерційну діяльність різних учасників, метою якої є здійснення експортно-імпортних операцій, а також участь у міжнародному виробничому співробітництві.

Зовнішньоекономічна діяльність проявляється в різних формах і сферах економічних інтересів суб'єктів господарювання, таких як експорт, імпорт, лізинг, франчайзинг тощо. Механізм регулювання цих форм має свої особливості для кожного виду діяльності. Матеріальною основою ЗЕД є зовнішньоекономічний комплекс (ЗЕК) країни — сукупність галузей, підгалузей, підприємств, фірм, що займаються виробництвом та реалізацією експортної продукції, а також здійснюють інші види та форми зовнішньоекономічних зв'язків. Тому механізм регулювання ЗЕД

орієнтований на вдосконалення ЗЕК, створення сучасного виробництва, здатного виробляти конкурентоспроможну продукцію для світових ринків.

Можна виокремити такі основні цілі державного регулювання зовнішньоторговельної діяльності. По-перше, це створення умов для ефективної інтеграції України в глобальну економіку, одночасно забезпечуючи захист українських галузей та господарюючих суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності від негативних наслідків іноземної конкуренції. Однією з ключових цілей, що буде реалізована у майбутньому згідно з Державною програмою розвитку експорту, є сприяння просуванню українських товарів і послуг на міжнародних ринках.

Для досягнення цих цілей необхідно активно розвивати різні форми міжнародної інтеграції та співпраці.

З практичної точки зору, виконання цього завдання має бути орієнтоване в першу чергу на співпрацю з країнами СНД та ЄС, оскільки країни СНД мають давні коопераційні зв'язки з Україною, а Європейський Союз є географічно ближчим та технологічно більш інтегрованим партнером для України.

Крім того, розвиток вертикально інтегрованих холдингових структур може стати важливим чинником, оскільки великі корпорації здатні швидше модернізувати основні засоби, використовуючи новітні технічні й технологічні рішення, а також ефективно управляти своїми капіталом, потужностями та ринками збуту [39].

Ключовими документами, які визначають регулювання обліку та контролю зовнішньоекономічної діяльності, є:Господарський кодекс, Митний кодекс України, Податковий кодекс України, Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність», НП(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів» та ряд інших норматив них актів (табл. 1.1.)

Таблиця 1.1.

Нормативно-правові документи, що регламентують облік і контроль зовнішньоекономічної діяльності в Україні

Нормативний документ	Регулювання обліку і контролю ЗЕД
Господарський кодекс України	Встановлює загальні основи визнання операцій ЗЕД. Окреслює види, що до неї відноситься, визначає суб'єктів, правила державного регулювання, обороту іноземної валюти, регулює порядок здійснення інвестицій.
Митний кодекс України	Встановлює порядок перетину митних кордонів України, роботи з іноземною валютою, оформлення вантажів, документування господарських операцій, пов'язаних із ЗЕД, оцінки вартості товарів, послуг, що перетинають митний кордон,
Податковий кодекс України	Регулює порядок оподаткування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, надання пільг, сплату штрафів, порядок розкриття контрольованих операцій, застосування режиму забезпечення експорту, контроль трансфертного ціноутворення
Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність»	Визначає ЗЕД, її види та суб'єктів. Забороняє обмежувати ЗЕД. Унормовує взаємодію із СОТ і країнами-членами. Встановлює принципи митного регулювання. Розглядає питання страхування, ліцензування і квотування. Регулює спеціальні види контролю. Ст. 22 містить положення щодо обліку, аудиту і звітності суб'єктів ЗЕД.
НП(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів»	Регулює порядок представлення та переведення національних та іноземних одиниць вартості в ході ЗЕД. Поділяє об'єкти обліку на монетарні та немонетарні статті. Визначає порядок обліку доходів \ витрат від курсових різниць. Формує порядок складання звітності в іноземній валюті.

Джерело: [17; 34; 33; 38; 41]

Таким чином, державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності охоплює її фінансове, валютне, кредитне, митно-тарифне та нетарифне регулювання, а також забезпечення експортного контролю. Межі державного впливу на зовнішньоекономічну діяльність визначаються з одного боку потребою у розвитку національного експорту та міжнародної кооперації, а з іншого — вимогами міжнародних організацій, які підтримують основну тенденцію глобалізації світогосподарських зв'язків — їх лібералізацію.

Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності має базуватися на принципі адекватності, що означає створення інституційної системи, орієнтованої на захист національних інтересів з урахуванням глобалізаційних процесів і наднаціональних механізмів регулювання міжнародних відносин. Цей принцип має бути врахований при розробці державної зовнішньоекономічної політики.

1.2. Методологічний підхід до оптимального державного регулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності

Зовнішня торгівля є основним елементом зовнішньоекономічної діяльності, активно сприяючи формуванню національного доходу та

одночасно виступаючи як продовження відтворювального процесу за межами національного митного кордону. На сьогодні зовнішньоторговельна діяльність України є однією з найбільш стабільних і платоспроможних сфер економіки. У зв’язку з цим основна частина державного регулювання ЗЕД зосереджена на впливі на зовнішню торгівлю через використання широкого спектра різноманітних заходів.

Загалом механізм державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності розглядається як комплекс економічних, правових та адміністративно-управлінських дій з боку органів виконавчої влади, спрямованих на створення сприятливих умов для діяльності суб’єктів ЗЕД, що забезпечують їм економічну підтримку та правову захищеність як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, а також на вдосконалення експортного потенціалу, стабільну підтримку платіжного балансу країни та її економічної безпеки.

Методи державного регулювання ЗЕД поділяються на економічні та адміністративні, а також на тарифні та нетарифні, залежно від класифікаційних критеріїв. Схематично механізм застосування цих методів можна представити наступним чином (рис. 1.1.).

«Рамки роботи не дозволяють детально розглянути усі способи державного впливу на зовнішньоекономічну діяльність суб'єктів господарювання, тому зупинимося на аналізі найбільш дієвих та виправдано застосовуваних в умовах розбалансованого внутрішнього українського ринку державних заходів регулювання зовнішньої торгівлі» [20].

Основними засобами регулювання зовнішньоторговельних відносин є митні тарифи, які застосовуються з різними цілями: отримання додаткових фінансових надходжень (переважно для країн), контролювання зовнішньоторговельних потоків (особливо для розвинених держав) та захист національних виробників, зокрема в трудомістких галузях. Митний тариф може бути встановлений за принципом тарифної автономії або за

домовленістю. У першому випадку країна самостійно визначає тариф та має право змінювати його на свій розсуд.

Рис. 1.1. «Механізм застосування методів державного регулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності» [36]

«Найчастіше країни, що мають автономний тариф, хочуть зарезервувати за собою можливість переговорів і з цією метою встановлюють систему множинних тарифів. У міжнародній практиці мита відносяться до найбільш традиційних і одночасно найбільш активно вживаних заходів податкового та тарифного регулювання експортно-імпортних операцій» [47].

Кожен митний збір можна класифікувати за його цілями (фіскальними або протекціоністськими) та за способом стягнення (специфічні, адвалорні або комбіновані). У митних тарифах розвинених країн переважно використовуються адвалорні ставки (які становлять певний відсоток від вартості імпортованого товару), оскільки цей підхід спрощує систему

тарифної класифікації товарів та робить її менш складною. Однак таке мито може призвести до зловживань.

В Україні, в основному, застосовуються специфічні ставки мит, які стягуються з одиниці товару. Найчастіше це імпортні мита. Якщо на початкових етапах їх роль була в основному фіскальною, то в розвинених країнах сьогодні вони в першу чергу служать для реалізації певної торгово-економічної політики. Імпортні мита можуть призвести до зниження обмінного курсу валюти країни-ініціатора.

Як наслідок, можливе скорочення експорту та зменшення експортного виробництва. Водночас, у деяких випадках застосування тарифів може бути більш ефективним, ніж економічна пасивність. Важливо знайти оптимальний рівень імпортного тарифу для конкретної країни, її споживачів та виробників. Тарифна система захисту приносить бажані результати, коли реально обмежує імпорт і створює умови для розвитку вітчизняного виробництва.

«Наприклад, Венесуела, Колумбія та Еквадор, бажаючи розвинути вітчизняне складальне виробництво автомобілів, домовилися про встановлення високих, до 35%, імпортних мит на готові автомобілі та одночасно підтримують на низькому рівні (3—5%) мита на комплектуючі вузли» [29].

Постачальники товарів в таких умовах, як правило, змушені знижувати ціни; митні тарифи також можуть бути важливим джерелом доходів для державного бюджету; вони використовуються під час проведення політики перерозподілу доходів усередині країни та створення умов для соціального захисту малозабезпечених верств населення; а також коли виникає необхідність формування запасів певної вітчизняної продукції для покращення добробуту або посилення обороноздатності країни. В Україні, як і в багатьох інших країнах, застосовується практика підвищення митних ставок пропорційно ступеню обробки товару.

«Найбільш високі ставки встановлюються на трудомісткі готові вироби через значну конкуренцію над ринком подібних товарів. Система імпортних

мит включає гри рівня: сировину, матеріали та комплектуючі вироби, напівфабрикати та готові вироби 20%» [45].

Низькі митні ставки на промислове обладнання не дозволяють уряду України збільшувати доходи бюджету, а також створюють труднощі для вітчизняних промислових підприємств, які не можуть конкурувати зі схожою імпортною продукцією на внутрішньому ринку. Спочатку митні заходи мали виконувати подвійне завдання: захист внутрішнього ринку та стимулювання структурних змін в економіці. Однак останні зміни митного законодавства вказують на збільшення фіскальної ролі імпортних мит в Україні.

Для додаткових фінансових надходжень використовуються експортні мита. В розвинених країнах експортні мита практично не застосовуються (як, наприклад, у США, де їх забороняє конституція), оскільки вони підвищують вартість товарів на світовому ринку або можуть бути введені в разі девальвації національної валюти.

Тому експортні мита в основному використовуються країнами з нестабільною економікою. В Україні митне оподаткування експорту було введено в січні 1992 року як тимчасовий захід.

«Специфікою застосування експортних тарифів у України було те, що вони стосувалися порівняно невеликого переліку експортних товарів, включаючи деякі види палива, мінеральної сировини, металів, хімікати, окремі види озброєння, продовольства та прочісування» [37].

Використання експортних мит було зумовлено різницею між цінами на внутрішньому та зовнішньому ринках, що створювало загрозу масового вивезення сировинних товарів. Девальвація національної валюти фактично виконала функцію введення більш ніж 200% імпортного мита, яке держава автоматично передала експортерам у вигляді субсидій, тим самим позбавивши себе значних прибутків. Експортні мита були введені на сировинну продукцію, природні та рослинні ресурси, кольорові метали та брухт, а ставки визначались з урахуванням компенсації зниження доходів від імпорту.

Складні митні тарифи, які включають кілька ставок на кожен вид товару, забезпечують більшу гнучкість та можливість маневрування. Це дозволяє проводити протекціоністську політику щодо одних країн, водночас надаючи пільги іншим, встановлюючи різні рівні ставок: автономну, конвенційну та преференційну.

Загалом митна система повинна сприяти досягненню цілей зовнішньоекономічної діяльності країни. Однак бувають ситуації, коли вона відповідає інтересам країни за одним критерієм, а за іншими може суперечити їм і завдати шкоди. Оцінка ефективності системи ввізного мита потребує ретельного аналізу та використання складних математичних методів для вирішення конкретних питань. Оскільки українські державні органи не мають достатнього інструментарію для такого аналізу, на практиці використовуються приватні критерії оцінки ефективності змін мит на окремі товари, зокрема через доходи держави та внутрішні ціни.

«Ефективність системи ввізних мит та заходів щодо їх зміни визначаються залежно від ступеня впливу мит на динаміку вітчизняного виробництва відповідних галузей, доходи державного бюджету від зовнішньої торгівлі та динаміку внутрішніх цін» [6].

Одним із серйозних недоліків митно-тарифної системи України є те, що вона в основному орієнтована на досягнення фіскальних цілей і недостатньо сприяє структурній перебудові економіки. Багато аналітиків вважають, що митний тариф має бути більш диференційованим за товарними групами і ставками, що потребує розширення тарифної номенклатури та збільшення діапазону ставок. Проте уряд обрав інший підхід: на початку 2001 року було введено чотирирівневу уніфікацію митних тарифів та одночасне зниження їх загального рівня. Це рішення викликало негативну реакцію.

Ймовірно, позиція, яка передбачає зближення тарифів до чотирьох рівнів, не сприяє, а навпаки ускладнює інтеграцію України в сучасні міжнародні торгово-економічні структури. Справа в тому, що в умовах економічної розбалансованості уніфікація митного оподаткування фактично

погіршує умови для відсталих секторів економіки, створюючи преференції для більш розвинутих і економічно потужних країн. Лише добре продумана структура мит може забезпечити ефективне поєднання фіскальних функцій з регуляторними.

«Нині вітчизняний тариф менш диференційований проти тарифу розвинених країн. Зокрема, по електричним машинам у України митний тариф містить 85 позицій, тоді як у США – 400, у Бразилії – 500. Щодо курячого м'яса – лише 2 позиції, а у США – 20. Імпортний тариф ЄС містить близько 100 рівнів адвалорних ставок. Цілком очевидно, що митні бар'єри приносять значну вигоду для тих галузей, на захист яких вони зводяться, і можуть спричинити значні збитки для споживачів.

Тому при вирішенні питання запровадження того чи іншого бар'єру, стикаються інтереси різних лобістських груп. Імпортний тариф завжди є результатом компромісу між інтересами як споживачів і виробників загалом, так і всередині цих груп – споживачами з різним рівнем достатку, виробниками сировини, напівфабрикатів, готової продукції, а уніфікація тарифних ставок звужує можливості досягнення компромісу» [9].

За допомогою заходів кількісного контролю, таких як квотування та ліцензування, державні органи забезпечують захист споживачів і виробників національних товарів, підтримують стабільність на внутрішньому ринку, економлять валютні резерви, домагаються поступок від інших країн на умовах взаємності та обмежують постачання озброєння і військових матеріалів.

Квотування та ліцензування часто взаємопов'язані, оскільки ліцензії (генеральні або індивідуальні) зазвичай надаються конкретним підприємствам у межах встановлених квот на імпорт чи експорт певних товарів. Однак квоти, застосовані до України західними країнами, наприклад, на морські вантажні перевезення, завдають країні збитків на суму понад 3,5 млрд доларів щороку, а також обмежують можливості для розвитку українського експорту космічних послуг.

Іншим поширеним заходом є неавтоматичне ліцензування (введення спеціальних дозволів на імпорт і експорт, які надаються на розсуд влади або на основі певних критеріїв). В Україні цей захід застосовується для забезпечення дотримання зовнішньоторговельних квот, контролю за вивезенням та ввезенням деяких специфічних товарів, а також для гарантування національної та міжнародної безпеки під час торгівлі товарами військового та подвійного призначення.

«Фактичною забороною експорту чи імпорту певного виду товару є відмова у видачі ліцензії. Митний кодекс України передбачає заборону на ввезення та вивезення окремих товарів, на підставі міркувань державної безпеки, захисту громадського порядку, моральності населення, життя та здоров'я людини, тварин і рослин, художнього, історичного та археологічного надбання народів України та іноземних країн, права власності, зокрема на об'єкти інтелектуальної власності, інтересів українських споживачів товарів, що ввозяться, охорони навколишнього середовища та виходячи з інших національних інтересів, на підставі актів законодавства та міжнародних договорів України» [10].

Ембарго – це повна заборона торгівлі з певною країною, яка вводиться на підставі рішень ООН. Зокрема, такі санкції були введені ООН проти Південної Африки, Югославії, Лівії та Іраку. Україна не застосовує подібні методи, проте, будучи членом ООН, була змушена приєднатися до цих санкцій, незважаючи на те, що вони часто завдають значної економічної шкоди. Одним із ефективних і обґрунтованих способів регулювання зовнішньої торгівлі є обмеження кількості учасників, які мають право на експорт чи імпорт певних товарів, або введення державної монополії на здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Такий підхід дозволяє здійснювати більш повний контроль за торгівлею певними товарами (зокрема, обладнанням для військово-промислового комплексу та ракетно-космічної галузі, дорогоцінними металами і камінням, наркотичними речовинами тощо) та уникати цінової конкуренції в разі

великої кількості експортерів або імпортерів. Зазвичай держава залишає за собою контроль над сферою обслуговування зовнішньоекономічних зв’язків.

Наприклад, в країнах, що розвиваються, є обов’язкове страхування імпорту через національні компанії. У 25 таких країнах також існує вимога щодо обов'язкового використання послуг національних державних фірм. Подібні вимоги стосуються і використання національних транспортних засобів для перевезення зовнішньоторговельних вантажів.

«Одним з найважливіших завдань у галузі митно-тарифного регулювання є його радикальна зміна для того, щоб паралельно з фіскальною функцією імпортні мита формували таке економічне середовище, яке могло б стимулювати розвиток зовнішньої торгівлі, залучати іноземні інвестиції та створювати умови для ефективної конкуренції між іноземними та вітчизняними товаровиробниками» [16].

Валютний контроль, який є механізмом державного нагляду за дотриманням правил валютного регулювання, зазвичай застосовується країнами в періоди економічної кризи. Його використання стає необхідним під час лібералізації економічних відносин, з метою захисту фінансової стабільності, зміцнення національної валюти та забезпечення стабільності грошової системи.

Таким чином, у сфері валютного регулювання доцільно зберегти такі ключові обмеження для гарантування стабільності фінансової системи країни:

- здійснювати контроль за надходженням валютної виручки від експорту послуг;
- заборонити використання іноземної валюти для платежів і розрахунків між резидентами України всередині країни, за винятком окремих випадків, визначених спеціально;
- впровадити спрощену форму валютного контролю за зовнішньоторговельними операціями;

- посилити відповідальність уповноважених банків та територіальних управлінь за порушення валютного законодавства і за операції без оформлення паспортів угод;
- вимагати повної репатріації експортної виручки без зобов'язання продавати її частину;
- залишити за Національним банком України повноваження впроваджувати тимчасові захисні заходи у разі загрози валютно-фінансової кризи, щоб захистити економіку країни від зовнішніх ризиків та убезпечити учасників ЗЕД;
- здійснювати поступову лібералізацію валютного регулювання та контролю в процесі стабілізації економіки України;
- координувати лібералізацію валютних операцій з реформуванням банківського сектора;
- створити ефективну систему контролю за станом кредитного та фондового ринків.

Мита можуть бути автономними або конвенційними залежно від їхнього походження. Автономне мито може бути досить високим, в той час як конвенційні ставки мит виникають в результаті міжнародних переговорів і знижуються в обмін на взаємні поступки, що закріплюються в угодах. Закон України "Про митний тариф України" передбачає застосування сезонних мит, які діють не більше шести місяців. Вони вводяться для коригування митних ставок в залежності від сезонних коливань на ринку певних товарів, зокрема на продукцію, ціни на яку змінюються в залежності від пори року.

Закон також дозволяє Уряду України вводити спеціальні мита, такі як компенсаційні чи антидемпінгові, для захисту національного виробника або у відповідь на аналогічні заходи інших країн. Ці мита мають економічний характер і є частиною нетарифних обмежень у зовнішній торгівлі.

Особливо важливими для України є антидемпінгові заходи, які часто застосовуються до українських товарів з боку інших країн. Механізм їх застосування полягає в стягуванні з експортера компенсації за завдані збитки

національній промисловості, що може бути у вигляді додаткового мита. Розмір демпінгу визначається як різниця між експортною ціною і ціною, яку приймають за порівняння. Для визначення демпінгу використовуються два основні критерії: ціновий і критерій економічної шкоди, при цьому мито стягується тільки після розслідування та підтвердження факту демпінгу.

РОЗДІЛ 2.
ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

2.1. Сучасний стан зовнішньоекономічної діяльності України

У умовах глобалізації зростання торгівлі та міжнародного співробітництва може стати ключовим чинником економічного розвитку. Багато економістів вважають, що «відкрита» економіка розвивається швидше, ніж «закрита», оскільки міжнародна торгівля стимулює економічне зростання завдяки зростанню попиту на товари та послуги, розширенню вибору для споживачів і підвищенню ефективності й продуктивності. Торговельна політика Європейського Союзу орієнтована на відкриття ринків і розширення торгівлі, що створює нові можливості для збільшення обсягів торгівлі, інвестицій та інновацій.

Ситуація в Україні є безпрецедентною. У таких складних умовах країна і світ не мають достатнього досвіду валютного регулювання. Ключовими є забезпечення національної безпеки, стабілізація економіки та відновлення після війни. Військове вторгнення в Україну затримало економічний розвиток на роки, спричинило значні втрати людського капіталу, зруйнувало інфраструктуру та торговельні ланцюги. Окрім того, постраждали сільськогосподарські виробництва та виробничі потужності через втрату електропостачання.

Національні ринки пропонують значні можливості для розвитку, але в сучасному інтегрованому світі компанії часто змагаються за нові ринки на міжнародному рівні. Міжнародна діяльність може змінити ситуацію, відкриваючи великі перспективи для зростання, проте це завдання є складним і вимагає уваги до численних факторів, таких як експортні стратегії, ризики ланцюгів поставок та міжнародні фінансові операції.

В Україні економічній діяльності заважають численні проблеми, зокрема політична нестабільність. Військові дії на сході країни уповільнюють розвиток і відштовхують іноземні інвестиції, що створює негативне інвестиційне середовище по всій країні. Важливим фактором є також високий рівень недовіри населення до органів влади. Слабка інфраструктура країни є однією з найбільших проблем для економічної діяльності, оскільки вона є основою будь-якої ефективної економічної системи. Низький рівень матеріально-технічного забезпечення затримує внутрішні економічні процеси, пов'язані з міжнародною діяльністю країни.

«Зазначимо фактори, які сприятимуть ефективному розвитку міжнародної торгівлі України:

– брак технічних бар'єрів для експорту продукції до країн ЄС та підвищення експортних квот для безмитного постачання продукції на ринки ЄС;

– результативний метод представництва міжнародних інтересів України в світі;

– інформаційна допомога експортерів для більшої обізнаності підприємців про фінансові можливості;

– підвищення ступеня якості транспортної інфраструктури, зниження митної вартості товарів» [12].

Договір про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, зокрема його торговельний аспект, який передбачає створення Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі, скасував більшість імпортних мит ЄС, що значно полегшило українським підприємствам обмін товарами та послугами з компаніями та споживачами країн ЄС.

«Однак лишається ряд товарів, які не застраховані високими митними ставками і тарифними квотами ЄС» [12].

Європейський Союз є основним торговим партнером України: у 2022 році частка торгівлі товарами та послугами з ЄС становила 53,6% від загального обсягу торгівлі України (у 2021 році цей показник був 39,1%).

Українська економіка поступово адаптується до умов воєнного стану, що впливає на зовнішню торгівлю. У результаті, товарообіг країни почав відновлюватися, продемонструвавши незначне зростання на 4% у грошовому вираженні, хоча в фізичному вимірі він скоротився на стільки ж. Не вдалося подолати негативну динаміку експорту, який зменшився на 14%, до 19,4 млрд доларів США. Обсяги експорту товарів збільшилися на 4% завдяки вирішенню деяких логістичних проблем, спричинених триваючою російською агресією.

На відміну від експорту, імпорт товарів зріс на 20%, до 30,4 млрд доларів США. Однак фізичний обсяг імпорту зменшився на 26%, що відображає підвищення світових цін на ключові імпортні товари та зміни в структурі імпорту.

«Суттєве збільшення від'ємного сальдо торгівлі товарами понад 11 млрд дол. США відбулося, зокрема, через значний дефіцит у торгівлі машинами, обладнанням та транспортом, паливно-енергетичними товарами та хімічною продукціє, текстильними виробами, взуттям та іншими товарами» [27].

Товарна структура експорту та імпорту зазнала змін порівняно з першим півріччям минулого року. Продовжували переважати продовольчі товари та сільськогосподарська сировина, частка яких у загальному обсязі експорту зросла до 60,6%. Натомість частка несільськогосподарської продукції в експорті зменшилася до 39,4%. (рис. 2.1)/

Одночасно, частка експорту металів та виробів з них знизилася до майже 11% через скорочення виробництва металургійними підприємствами та логістичні труднощі. Частка експорту мінеральних продуктів також зменшилася до 5,1%, головним чином через зниження експорту залізної та титанової руди. Зменшилися обсяги експорту машин, обладнання та транспорту (до 8,6%), хімічної продукції (до 3,1%) і паливно-енергетичних товарів (до 1,2%).

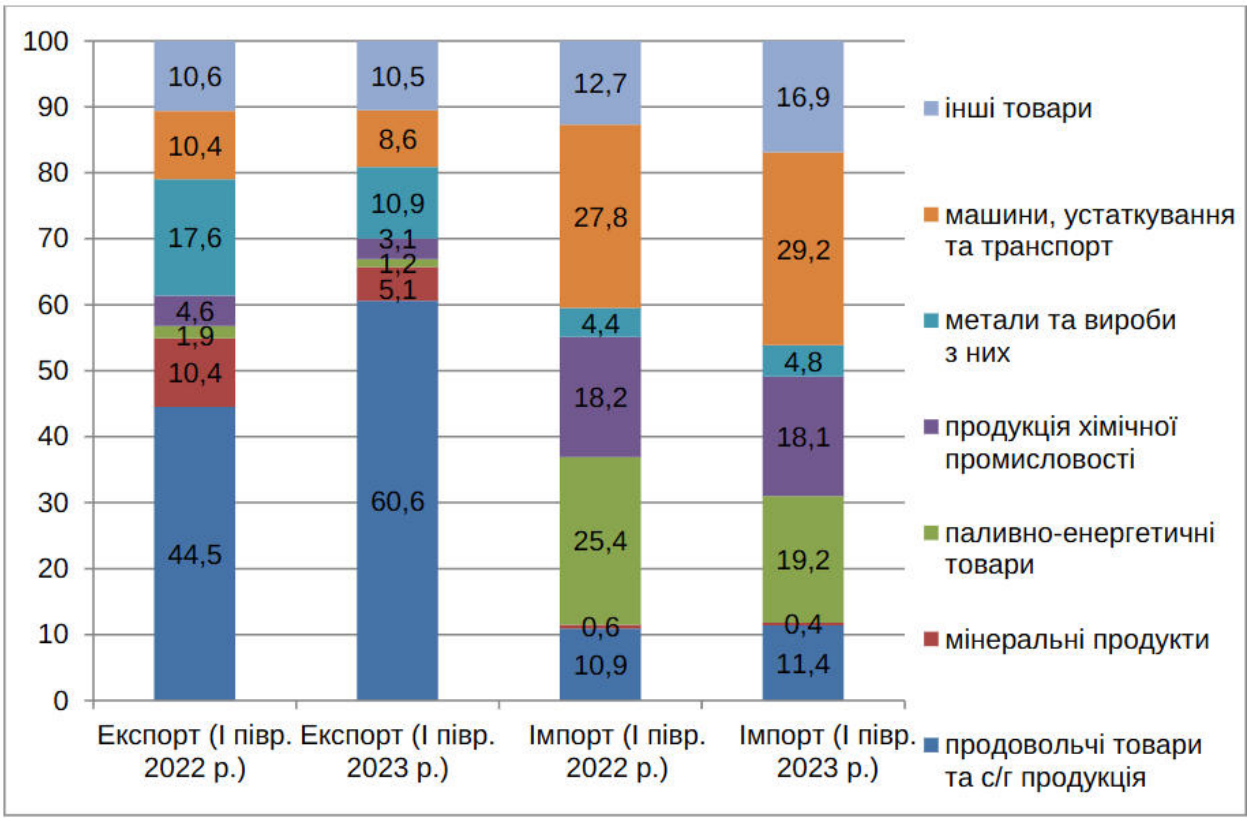

Рис. 2.1. Товарна структура зовнішньої торгівлі товарами у І півріччі 2022 р. та 2023 р., % (вартісні обсяги)

Джерело: сформовано на основі [27]

У структурі імпорту найбільше знизилася частка паливно-енергетичних товарів (19,2% від загального обсягу імпорту), що свідчить про поступове насичення внутрішнього ринку. Натомість зросла частка імпорту машин, обладнання та транспорту (29,2%), а також продовольства та сільськогосподарської продукції (11,4%).

Географічна структура зовнішньої торгівлі показує, що понад 62% українського експорту та майже 52% імпорту спрямовані до ЄС, при цьому частка торгівлі з ЄС з часом зросте до 56%. В умовах війни Україна максимально використовувала режим вільної торгівлі, передбачений поглибленою та всеохоплюючою зоною вільної торгівлі. Також ефективно використовується інструмент підтримки української економіки через скасування торговельних обмежень з боку ЄС на український експорт.(рис. 2.2., рис. 2.3.).

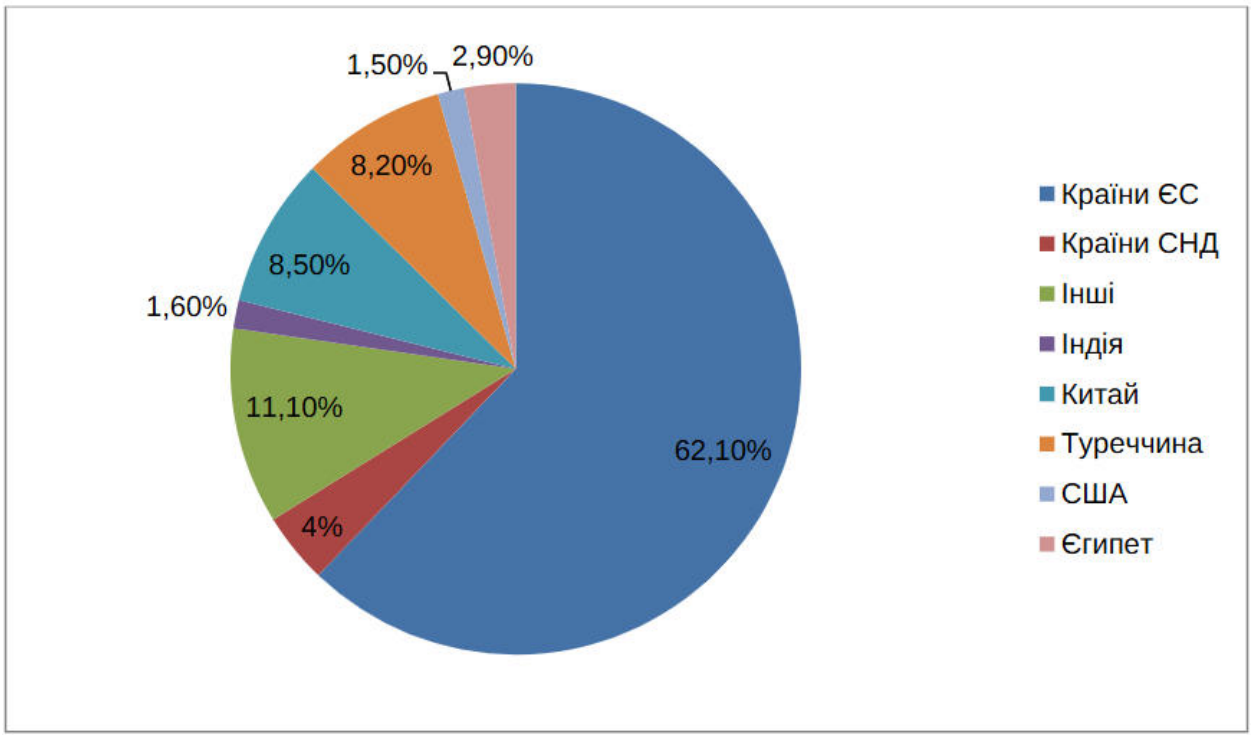

Рис. 2.2. Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами (експорт), 6 міс. 2023 р.

Джерело: сформовано на основі [46]

Окрім ЄС, значна частина українського експорту була спрямована до Китаю (8,5%), Туреччини (8,2%), Єгипту (2,9%), Індії (1,6%) та США (1,5%). Серед основних торговельних партнерів найбільший приріст експорту спостерігався до Туреччини (+24%), що стало можливим завдяки зростанню постачання соняшникової олії, пшениці, сої, ячменю, гороху, деревини, феросплавів, двигунів, а також запасних частин для залізничних локомотивів та трамвайних вагонів.

«Зменшення показника експорту не вдалося компенсувати збільшенням постачання до ЄС транспортного обладнання та його запчастин і аксесуарів (на 17 %), інших товарів (на 1867 %), а також продовольства й сировини для його виробництва (на 29 %).

Експорту цієї групи товарів не сприяли проблеми з транзитом аграрної продукції, а також заборона з боку Польщі, Угорщини, Болгарії, Словаччини та Румунії на імпорт української пшениці, кукурудзи, насіння ріпаку та

соняшнику до 15 вересня поточного року. Заборона може бути продовжена до кінця 2023 р.»[46].

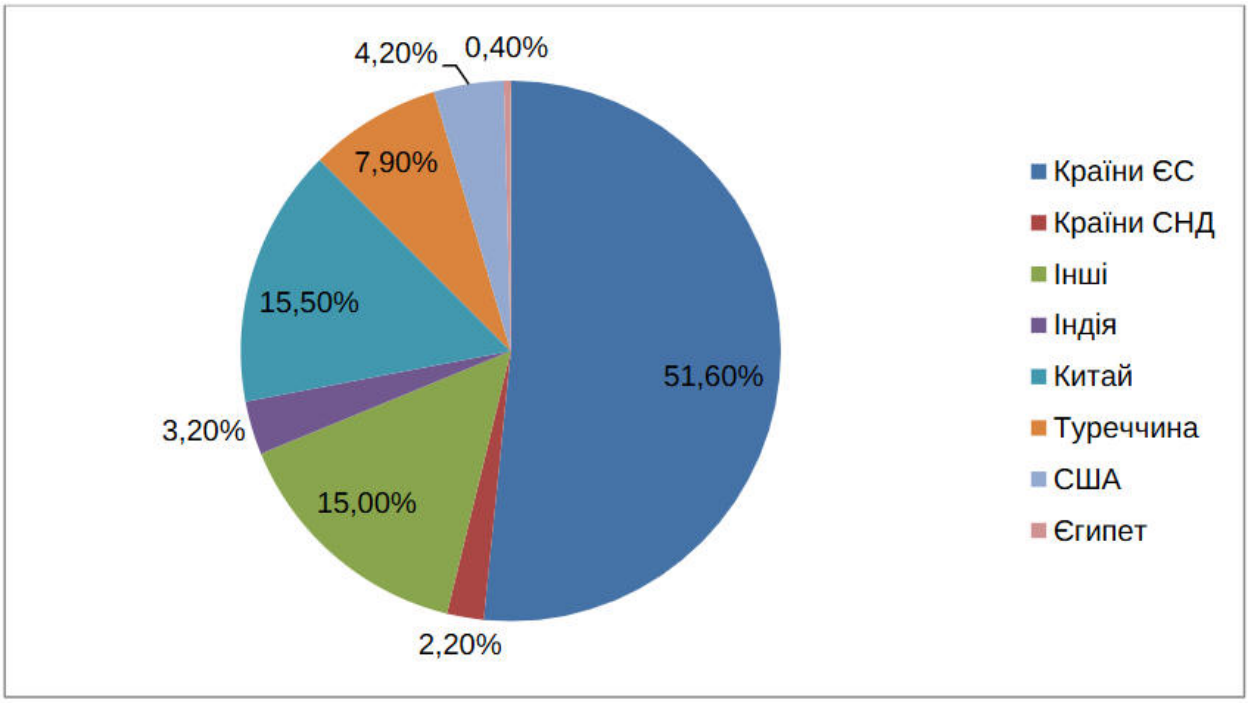

Рис. 2.3. Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами (імпорт), 6 міс. 2023 р.

Джерело: сформовано на основі [46]

Економіка продовжує функціонувати, але в найближчі роки зіштовхнеться з серйозними викликами. Втрата матеріальних активів і людського капіталу, разом із напруженою безпековою ситуацією, призведе до повільного відновлення ВВП. Інфляція, ймовірно, пришвидшилась, але залишилась під контролем.

«Зовнішні труднощі залишаються досить великими, тому що економіка втратила частину експортного потенціалу, а відтік капітал зберігається у великих обсягах» [13].

У сучасній глобальній економіці майже всі країни активно беруть участь у міжнародній торгівлі. Операції з імпорту та експорту мають значний вплив на економіку держави. Обмінні курси, рівень інфляції та процентні ставки залежать від того, як збалансовані імпорт і експорт країни. Високий рівень

імпорту вказує на сильний внутрішній попит та економічне зростання, тоді як значний експорт сприяє зростанню зайнятості та припливу капіталу, що, у свою чергу, підвищує приватне споживання. Збалансований імпорт та експорт сприяють створенню стабільної та сильної економіки.

Особливість поточної ситуації для України, яка визначатиме не лише її сьогодення, але й майбутнє, полягає в наявності довгострокової підтримки від міжнародних партнерів, що забезпечує макроекономічну стабільність та безпеку. Завдання уряду під час післявоєнної відбудови полягає у створенні сприятливого середовища для розвитку національного підприємництва в умовах відкритої економіки, здатного витримувати конкуренцію як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Аналіз показав, що Україна опинилася в складній ситуації через російську військову агресію, що негативно впливає на зовнішньоекономічну діяльність країни. Це має суттєві наслідки для економіки України, оскільки зовнішній ринок є важливим джерелом доходів для держави.

Дослідження основних тенденцій розвитку зовнішньоекономічної діяльності України під час російської агресії показує, що обсяги експорту, які фактично зупинилися на початку війни, наразі поступово відновлюються.

Для ефективної координації зовнішньоекономічної діяльності необхідно впроваджувати аналітичні системи на основі сучасних інформаційних технологій, що працюють в режимі реального часу, а також використовувати передові технології штучного інтелекту при прийнятті рішень. Українським промисловим підприємствам варто орієнтуватися на можливості виходу на нові ринки європейських країн у період відновлення економіки після завершення війни. Однак головною умовою для закріплення на цих ринках є готовність вітчизняних підприємств розвивати різні сектори економіки та підвищувати свою конкурентоспроможність через інновації, екологічність та технологічну складність продукції та послуг.

2.2. Статистичне дослідження зовнішньої торгівлі України: цифрові інструменти аналізу (на прикладі Львівської області)

Попри активний розвиток зовнішньоторговельних відносин України з іншими країнами та значний потенціал для експорту та імпорту, існує помітна нестача систематичного і комплексного аналізу зовнішньої торгівлі. Це зумовлено обмеженими можливостями цифрової подачі, доступності та поширення цієї інформації. Нестача повних статистичних даних щодо динаміки та структури експорту і імпорту, основних торговельних партнерів, а також конкурентних переваг і недоліків у зовнішній торгівлі ускладнює розробку ефективних стратегій розвитку, що негативно позначається на конкурентоспроможності органів місцевого самоврядування та бізнесу. Тому статистичний аналіз зовнішньої торгівлі України з використанням цифрових інструментів, зокрема бази даних Головного управління статистики у Львівській області, є спробою вирішення важливої проблеми розширення інформаційного забезпечення, яке потребує ретельної уваги та наукового супроводу.

«Статистичний аналіз зовнішньої торгівлі України (на прикладі Львівської області) доречно здійснювати, використовуючи цифрові інструменти Головного управління статистики у Львівській області (ГУСуЛО)» [15], а саме «базу даних «Зовнішня торгівля»» [26].

База даних «Зовнішня торгівля товарами Львівської області» містить актуальну статистичну інформацію про основні аспекти зовнішньої торгівлі між суб'єктами господарювання та фізичними особами у Львівській області. Ця інформація заснована на адміністративних даних із митних декларацій, наданих Державною митною службою України, з урахуванням товарів, що ввозяться та вивозяться через порти.

На рис. 2.4. представлено знімок екрану головної сторінки бази даних. Цей веб-ресурс функціонально надає широкий спектр можливостей для наукового використання.Перейшовши на базу даних [26], На головній

сторінці сайту ми бачимо заголовок «ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ ТОВАРАМИ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ», розташований у верхній частині сторінки. Щодо навігації: у лівому верхньому кутку розміщено посилання на розділ «Про базу даних», а в правому верхньому кутку — п'ять піктограм, які дозволяють перейти на відповідні сайти: СтатБанк Львівської області, Державної служби статистики України, Економічної статистики зовнішньоекономічної діяльності, Довідник розділів та товарних груп за УКТЗЕД, а також Календар оприлюднення інформації у базі даних «Зовнішня торгівля товарами Львівської області». Останньою піктограмою є елемент для зміни мови сайту на англійську.

Рис. 2.4. База даних «Зовнішня торгівля товарами Львівської області» Джерело: [26]

На фоні екрану розташована карта світу, а в центрі знаходяться розділи з статистичними даними щодо зовнішньої торгівлі, зокрема за товарами, країнами, комбінаціями країн і товарів, а також за країнами ЄС.

Користувачам доступна наступна інформація:

- Дані про експорт та імпорт товарів: обсяги експорту та імпорту по країнах світу та товарних групах, динаміка зовнішньої торгівлі за попередні періоди, сальдо торговельного балансу.

- Середні ціни на експортні та імпортні товари, частка експорту та імпорту в загальному обсязі торгівлі.
- Аналітичні матеріали: огляди зовнішньої торгівлі, рейтинг країн-партнерів, структура експорту та імпорту, географія зовнішньої торгівлі.
- Інформація про митні режими: тарифи та мита, квоти та ліцензії, статистична вартість товарів.
- Нормативні документи: Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність», Постанови Кабінету Міністрів України, Накази Державної служби статистики України.

«Аналізуючи аспекти зовнішньої торгівлі Львівської області на сайті ГУСуЛО можемо сказати, що даний розділ надає широкий спектр даних, що стосується зовнішньоторго вельної діяльності Львівської області. Користувач може отримати вичерпну статистичну інформацію: обсяг експорту та імпорту (дані представлені в розрізі країн світу (окремо за країнами – членами ЄС), товарними групами та кодами УКТЗЕД» [44].

Дані представлені за різними часовими періодами, що дає змогу аналізувати річні показники з 2019 по 2022 рік або місячні дані. Наприклад, маючи інформацію про обсяги експорту та імпорту, можна розрахувати торгове сальдо, оборот та інші економічні показники. Користувачі можуть сортувати дані за зростанням або зменшенням обсягів зовнішньої торгівлі, а також зберігати їх у форматі .xls. Географічну та товарну структуру експорту та імпорту відображено у вигляді кругових та стовпчикових діаграм.

«Географічний розподіл інформації щодо зовнішньої торгівлі товарами здійснений згідно із Переліком кодів країн світу для статистичних цілей, який затверджений наказом Держстату 08.01.2020 р. № 32» [40].

«Для статистичних цілей країни світу кодуються за допомогою двох- або тризначного цифрового коду, який відповідає коду країни згідно з класифікатором ISO 3166-1 alpha-2.» [28]. «Цей код використовується для уніфікації та спрощення обробки статистичних даних. Для обліку експорту-

імпорту товарів за розділами та товарними групами застосована Українська класифікація товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД) [44], яка затверджена Законом України «Про Митний тариф України»» [42].

Дані про експорт товарів представлені за країнами призначення, а інформація про імпорт – за країнами походження. Країна призначення – це країна, яка визначається як кінцева точка доставки товару на момент його відвантаження. Країна походження – це країна, де товар був повністю виготовлений або значно перероблений. «Вартість товарів конвертована в долари США за курсом, встановленим Національним Банком України» [35] На момент подання митних декларацій. Для товарів, що включені до статистичних звітів, валютна конвертація здійснювалася на основі середньомісячного та середньо-квартального офіційних курсів валют, встановлених НБУ. Інформація, що міститься в базі даних, оновлюється щомісяця згідно зі змінами в митних деклараціях. Остаточне уточнення даних відбувається у травні наступного року після звітного періоду.

«У вільному доступі на сайті є дані до січня 2022 року, адже 24 лютого 2022 року почалось повномасштабне вторгнення рф в Україну, тому з того часу інформація є закритою: «На період запровадження правового режиму воєнного стану в Україні інформацію щодо зовнішньої торгівлі товарами за країнами, починаючи з лютого 2022 року, органи державної статистики не формують. Актуалізація розділу буде продовжена після закінчення дії воєнного стану»» [26].

Вищезазначені цифрові інструменти для дослідження зовнішньої торгівлі Львівської області, зокрема база даних «Зовнішня торгівля», запропонована ГУСуЛО, є офіційним і детальним джерелом інформації для глибокого аналізу економічних процесів. Розглянемо це на прикладі конкретної товарної групи — «Мило та мийні засоби». Ці продукти є важливими для побуту та гігієни, що робить їх популярними та затребуваними на міжнародних ринках.

Дослідження зовнішньої торгівлі цими товарами дасть змогу не тільки оцінити обсяги експорту та імпорту, але й виявити основні напрями та особливості зовнішньоторговельних операцій Львівської області в цьому сегменті. У цьому контексті метою дослідження є детальний аналіз структури та динаміки зовнішньої торгівлі за обраною товарною групою і країнами-партнерами.

За допомогою системного аналізу отриманих даних та сучасних методів дослідження можна глибше зрозуміти динаміку цього ринку, визначити потенційні можливості для подальшого розвитку та оптимізації зовнішньої торгівлі Львівської області в даному сегменті. Товарна група «Мило та мийні засоби» включає продукти, виготовлені в процесі промислової переробки жирів, олій або восків (мило, готові воски, суміші для чищення або полірування, свічки), а також поверхневоактивні речовини та штучний віск.

На рис. 2.5. зображено зміну структури основних країн торговельних партнерів за обраною товарною групою.

Рис. 2. Структура експорту та імпорту мила та мийних засобів з Львівської області за країнами у січні 2019 р., %

Джерело: [26].

Як видно, основними країнами-експортерами мила та мийних засобів є Швейцарія (31,1%), Польща (27,4%) та Нідерланди (16,1%). Щодо імпорту, лідерами є Польща (41,3%), Болгарія (18,3%) та Німеччина (15,8%).

У табл. 2.1 наведено дані про структуру та зміни структури експорту та імпорту Львівської області за товарною групою «Мило та мийні засоби» згідно з найактуальнішою інформацією, доступною на сайті за січень 2022 року.

Таблиця 2.1.

Статистичний аналіз структури зовнішньої торгівлі товарами Львівської області за товарною групою «Мило та мийні засоби» у січні 2022 року (в тисячах доларів США)

Країна	Експорт (тис. дол. США)	Імпорт (тис. дол. США)	Експорт, %	Імпорт, %	Зміна структури експорту (порівняно з січнем 2019 року) в. п.	Зміна структури імпорту (порівняно з січнем 2019 року) в. п.
Всього	535,5	1936,9	100	100	x	x
Австралія	-	0,3	-	0,02	-	+0,02
Азербайджан	23,2	-	4,3	-	+4,33	-0,45
Бельгія	-	10,8	-	0,6	-7,84	-7,26
Болгарія	-	219,4	-	11,3	-	-9,1
Данія	47,8	-	8,9	-	+4,49	+0,96
Ізраїль	-	0,2	-	0,01	-	+0,01
Індія	-	0,4	-	0,02	-	+0,02
Ірландія	-	0,7	-	0,04	-	+0,04
Іспанія	-	26,4	-	1,4	-	+1,28
Італія	-	64	-	3,3	-	+0,82
Канада	-	1,1	-	0,06	-	+0,06
Китай	-	76,1	-	3,9	-	-1,3
Нідерланди	51,7	-	9,7	-	+2,39	-0,22
Німеччина	148,7	216,8	27,8	11,2	+16,73	-4,16
Польща	21,6	1244,1	4,03	64,2	-20,85	+21,04
Республіка Корея	-	22,3	-	1,2	-	+1,15
Республіка Молдова	12,7	-	2,4	-	+1,87	-
Словаччина	0,9	-	0,2	-	+0,17	-0,08
Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії	-	11,4	-	0,6	-	+0,42
США	-	6,5	-	0,3	-	+0,14
Туреччина	-	25,1	-	1,3	-	+1,3
Угорщина	-	1,3	-	0,07	-	-0,13
Франція	-	5,5	-	0,3	-	+0,28
Чехія	72,1	0	13,5	0	+13,46	-0,24
Швейцарія	156,8	4,5	29,3	0,2	-12,52	+0,23
Швеція	-	0,1	-	0,005	-1,49	-0,11

Джерело: побудовано та обчислено на основі [26]

Аналізуючи статистичні дані, можна стверджувати, що «Мило та мийні засоби» є значною товарною групою для Львівської області. У січні 2022 року ці товари експортувались до 9 країн світу, при цьому спостерігалось зростання експорту до Німеччини та Чехії, водночас частка експорту до Польщі зменшилась на 20,85 в.п. Однак роль Польщі як стратегічного торговельного партнера з імпорту мила та мийних засобів збільшилась на 21,04 в.п. Згідно з даними ГУСуЛО [7], у січні 2019 року з Львівської області було експортовано товарів на суму 535,5 тис. дол. США, а імпортовано на суму 1936,9 тис. дол. США. Лідером за експортом мийних засобів була Швейцарія з показником 156,8 тис. дол. США, а найбільший імпорт був з Польщі (1244,1 тис. дол. США). На другій позиції за експортом знаходилась Німеччина (148,7 тис. дол. США), а за імпортом — Болгарія (219,4 тис. дол. США). Для порівняння, у січні 2019 року найбільший експорт мила та мийних засобів було здійснено до Швейцарії (78,5 тис. дол. США), а імпорт з Польщі становив 612,3 тис. дол. США.

Також можна обчислити сальдо торговельного балансу, яке є від'ємним як у січні 2019 року (558,9-3117 = -2558,1), так і у січні 2022 року (535,5-1937 = -1401,5). Це свідчить про переважання імпорту над експортом, хоча спостерігається зменшення розриву між цими показниками. Статистичні дані, що підтверджують динаміку зовнішньої торгівлі, наведені у табл. 2.2.

Можна зробити висновок, що за досліджуваний період обсяги експорту збільшились на 283,4 тис. дол. США, а імпорту — на 453,7 тис. дол. США. Це відповідає приросту на 112,4% для експорту та на 30,6% для імпорту. Абсолютне значення приросту на 1% показує, скільки припадає на кожен відсоток приросту в абсолютних величинах рівня ряду. (див. табл. 2.2.).

Порівнюючи дані січня 2019 року з січнем 2022 року, можна зробити висновок, що експорт мила та мийних засобів з Львівської області за три роки зріс більш ніж удвічі, тоді як імпорт також зріс, але значно повільніше. Це вказує на суттєве покращення сальдо зовнішньої торгівлі цією товарною групою.

Таблиця 2.2.

Статистичний аналіз динаміки зовнішньої торгівлі товарами Львівської області за товарною групою «Мило та мийні засоби» у січні 2019, 2022 року

Показник	Експорт	Імпорт
Січень 2019 року	252,1	1483,2
Січень 2022 року	535,5	1936,9
Абсолютний приріст, тис. дол. США	+283,4	+453,7
Темп зростання, %	+212,4	+130,6
Темп приросту, %	+112,4	+30,6
Абсолютне значення 1% приросту, тис. дол. США	2,247	48,47

Джерело: [26].

Причинами зростання експорту є підвищення конкурентоспроможності української продукції на міжнародних ринках, девальвація гривні, що робить експорт більш вигідним, а також збільшення попиту на ці товари на світових ринках. Зростання імпорту пояснюється зростанням внутрішнього попиту, зниженням виробництва мила та мийних засобів в Україні та змінами цін на ці товари на міжнародних ринках.

Для всебічного наукового аналізу зовнішньої торгівлі України, зокрема Львівської області, доступний цифровий інструмент — база даних «Зовнішня торгівля товарами Львівської області», яку надає Головне управління статистики Львівської області. На основі даних цієї бази був проведений статистичний аналіз структури та динаміки зовнішньої торгівлі Львівської області щодо товарної групи «Мило та мийні засоби».

Результати дослідження показують позитивну динаміку зростання як експорту, так і імпорту цих товарів у період з 2019 по 2022 рік. Збільшення обсягів зовнішньої торгівлі цією товарною групою свідчить про підвищений інтерес до українських товарів на міжнародних ринках, що є ознакою успішної експортної діяльності в цьому сегменті.

Важливим є також зростання імпорту, що вказує на розширення асортименту на внутрішньому ринку та задоволення потреб споживачів. Розвиток зовнішньої торгівлі у сегменті мила та мийних засобів є

перспективним напрямом для Львівської області, оскільки позитивна динаміка експорту та імпорту підтверджує конкурентоспроможність українських виробників у цьому секторі. Підтримка розвитку цього виду діяльності сприятиме зміцненню позицій регіону на міжнародній арені та забезпечить його економічне зростання.

РОЗДІЛ 3.
ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Значення зовнішніх факторів для економічного зростання підтверджено як теоретично, так і на практиці. Накопичений досвід показує, що необхідно й можливо використовувати зовнішні економічні зв'язки для стимулювання внутрішнього потенціалу країни, не замінюючи його, а впроваджуючи нові технології, досвід ринкової економіки та сприяючи зростанню національного багатства через товарообмін та залучення іноземного капіталу. Основою майбутнього розвитку України будуть її внутрішні ресурси — людські, інтелектуальні, матеріальні, але разом з тим важливою є необхідність відстеження глобальних тенденцій і вивчення міжнародного досвіду.

Урядові органи в різних країнах світу як стимулюють, так і регулюють зовнішньоекономічну діяльність, впливаючи на формування механізмів розвитку торгових відносин, керуючись національними інтересами. Це сприяє підвищенню ефективності національної економіки і пришвидшує інтеграцію в глобальний економічний простір, в межах якого забезпечується стабільність і прогнозованість експортно-імпортної діяльності.

Аналіз досвіду державного регулювання експорту в провідних країнах світу, а також в країнах, схожих на Україну за державним устроєм та структурою експорту (зокрема Австралія, Канада, Нігерія), дозволяє визначити ключові напрямки роботи урядів і організацій, що відповідають за вдосконалення регулювання зовнішньої торгівлі під час переходу економіки України до ринкових умов.

Економічні цілі державного регулювання експорту різноманітні. Серед основних можна виокремити такі:

- Захист природних ресурсів від виснаження шляхом обмеження експорту необробленої сировини.

- Поступовий перехід до використання конкурентних переваг більш високого рівня, оптимізація експорту сировини та розширення поставок продуктів глибшої переробки і готової продукції, зокрема трудомісткої та технікомісткої.
- Забезпечення пріоритетних поставок сировини, новітнього обладнання, техніки та матеріалів для вітчизняних підприємств.
- Підтримка зайнятості населення та забезпечення безперебійного постачання необхідних товарів належної якості за доступними цінами.
- Обмеження експорту товарів, які мають важливе значення для національної безпеки, а також тих, що субсудуються державою для задоволення внутрішніх потреб.
- Збільшення валютної виручки від експорту та суворий контроль за її надходженням.

Масштаби та форми державного регулювання експорту залежать від напрямів економічної політики уряду та ефективності комерційної діяльності підприємств.

У країнах світу державне регулювання експорту ґрунтується на двох основних принципах: обмеження експорту товарів, які можуть загрожувати економічній безпеці, та стимулювання експортної діяльності конкурентоспроможних галузей.

Основними інструментами державної політики є обмеження експорту. У багатьох країнах світу, з огляду на національну безпеку, вводяться обмеження на експорт певних товарів. Зазвичай ці обмеження стосуються продукції, постачання якої може бути використане як у цивільних, так і в військових цілях, особливо у випадках політичної нестабільності та приватного господарювання (наприклад, ракетні технології, деякі хімічні сполуки, біологічні речовини та інші макротехнології).

Багато країн також регулюють експорт особливо небезпечних товарів, що можуть загрожувати здоров’ю людей, тварин і рослин, а також предметів, що мають культурну, історичну або археологічну цінність, чи рідкісних видів

тварин і рослин, яким загрожує вимирання (відповідно до міжнародних конвенцій).

У зв'язку з глобальним застосуванням державами протекціоністських заходів для захисту внутрішнього ринку від надмірного імпорту, який ускладнює збут національної продукції, багато країн зіткнулися з необхідністю регулювання експорту своїх напівфабрикатів та готових виробів (наприклад, текстилю, одягу, чорних металів та сільськогосподарських товарів). Таке регулювання часто ініціюється країнами-імпортерами через багатосторонні чи двосторонні торговельні угоди (так звані добровільні самообмеження на експорт певних товарів). В окремих країнах, які значно постачають на світовий ринок конкурентоспроможні промислові товари, наприклад в Японії чи Республіці Кореї, вимоги країн-імпортерів стали основною причиною для регулювання національного експорту.

«Нині 90 % світової торгівлі товарами, послугами та інтелектуальною власністю регулюється міжнародними угодами» [3].

«Зокрема, під егідою Генеральної угоди про тарифи та торгівлю (GATT) діє міжнародна угода з торгівлі текстильними товарами, в якій бере участь понад 40 країн, що регламентує 4/5 світової торгівлі текстилем та одягом. З інших багатосторонніх документів, що регулюють експорт, можна відзначити угоди щодо молочних продуктів та м’яса (також у рамках GATT); з пшениці (розроблялося значною мірою на загальних конференціях ООН); з цукру, кави, какао та каучуку (у рамках Конференції ООН з торгівлі та розвитку)» [2].

Основною метою цих угод є розробка заходів для узгодження обсягів поставок і закупівель, стабілізації світових цін та управління запасами. Водночас, ці заходи були розроблені з урахуванням вивчення та прогнозування розвитку товарних ринків, що забезпечило їх ефективність.

У більшості країн з ринковою економікою регулювання експорту здійснюється через тісну співпрацю між органами державної влади та об’єднаннями підприємців, а також між центральними і місцевими органами

державної влади. У деяких країнах державні структури активно співпрацюють із профспілками, особливо якщо розроблювані ініціативи можуть вплинути на внутрішній ринок споживчих товарів. Співпраця між офіційними органами та бізнес-середовищем у галузі регулювання експорту здійснюється через регулярне обговорення пропозицій щодо вдосконалення регуляторної системи.

Пропозиції розробляються міністерствами та іншими державними органами, а також об'єднаннями підприємців через:

– створення постійно діючих консультативних рад з високим рівнем спільного представництва;

– фактичне делегування частини функцій для впровадження цих пропозицій у сфері регулювання експорту.

Регулярні контакти між керівництвом центральних та місцевих органів влади активізуються щоразу, коли виникає необхідність у встановленні, зміні чи скасуванні будь-яких обмежень на експорт. У більшості країн основна роль в регулюванні експорту належить центральним органам державної влади, однак роль регіонів у розвитку зовнішньоекономічної діяльності постійно зростає.

«Наприклад, у Канаді місцеві органи, відаючи на своїй території питаннями внутрішньої торгівлі та використання природних ресурсів, впливають на величину експорту. У низці країн, зокрема в Австралії, законодавством установлено, що центральні органи державної влади не повинні вживати заходів, що дискримінують регіони, але місцеві органи можуть вживати деяких додаткових заходів щодо товарів, що експортуються з їх території (установлювати додаткові податки, стандарти, санітарні та ін. норми).

У Нігерії місцеві органи в структурі державної влади можуть видавати розпорядження лише на розвиток законів, й у разі суперечності, останні мають пріоритет» [43].

Основними засобами регулювання експорту в багатьох країнах, а в деяких (Японія, Австралія, Нова Зеландія, Швеція та ін.) навіть єдиними, є адміністративні заходи. До них належать: пряма заборона експорту, квотування, ліцензування, добровільне самообмеження поставок, обов'язкова сертифікація товарів (а іноді й упаковки та маркування), а також визначення мінімальних цін та інші заходи. Ці заходи вибірково регулюють вивезення товарів, діючи цілеспрямовано, при цьому не відповідаючи принципам ринкової економіки, що передбачають свободу підприємництва, ціноутворення та вибір товарів покупцем.

Ліцензування, яке є одним з найстаріших і найпоширеніших методів регулювання експорту в світі, дає змогу урядам здійснювати диференційований вплив на розвиток зовнішньої торгівлі, контролюючи постачання окремих товарів до певних країн та постачальників. Усі країни використовують ліцензування як ефективний інструмент регулювання експорту, за винятком, мабуть, Японії, де переважає не ліцензування, а добровільне самообмеження експорту. «За оцінками її експертів, понад 1/3 японського експорту до США та дещо менша частка експорту до країн ЄС регламентуються саме таким шляхом» [23].

За допомогою ліцензування можна:

- фактично заборонити експорт товарів до певних країн, при цьому не обмежуючи вивезення до інших;
- обмежити кількість постачань, зокрема в окремі періоди, такі як місяці року;
- забезпечити дотримання певного рівня цін та якості товарів постачальниками;
- здійснювати лише контроль за експортом без впливу на його обсяг чи географічні напрями, поки не виникає потреба в більш активному втручанні.

Таким чином, ліцензування поєднує в собі всі переваги адміністративних методів регулювання експорту.

«Характерно, що в США застосовуються загалом кілька десятків видів та різновидів експортних ліцензій, призначених для певних країн-імпортерів, для певних товарів та комерційних операцій. Система ліцензування США передбачає, наприклад, те, що товари, на які поширюється режим генеральної ліцензії, тобто коли від експортера потрібно один раз отримати дозвіл від міністерства торгівлі на багато поставок товарів (застосовується 17 видів таких ліцензій), можуть експортуватися до низки країн лише за індивідуальною ліцензією» [18].

«У Республіці Корея ліцензуванню підлягають усі комерційні постачання товарів. Щоправда, діє ліберальна система – автоматичне ліцензування, що вимагає лише подання відповідної заяви у простій формі: при хорошій організації (швидкому розгляді та схваленні заяви), ця система не створює труднощів для експортерів, але весь експорт знаходиться «під ковпаком» у державних установ» [8].

Варто зазначити, що в багатьох країнах, таких як Японія, Нова Зеландія, Бразилія, Республіка Корея, розподіл ліцензованого експорту серед фірм-постачальників (та контроль за встановленням оптимальних цін у контрактах) здійснюється не державними органами, а галузевими підприємницькими асоціаціями. Державні органи лише оформляють видачу ліцензій відповідно до рекомендацій цих асоціацій. Така система регулювання експорту застосовується, зазвичай, для товарів, які є важливими для національного експорту, або для тих, що реалізуються в умовах сильної конкуренції та протекціоністських обмежень на імпорт, або які потребують сертифікації якості.

Серед економічних заходів регулювання експорту найбільш поширеними є податки. У ряді країн застосовуються незначні збори з експортних операцій, а в деяких, зокрема в КНР, — експортні тарифи, що включають кілька категорій. Податки на експорт товарів найчастіше стягуються в країнах, що розвиваються, і зазвичай з обмеженої кількості товарних позицій. Наприклад, в Єгипті це стосується дев'яти товарів (необроблені шкіри, залізна руда,

металевий брухт, старовинні твори мистецтва тощо), у Колумбії — семи (кава, соєві боби, необроблений цукор, деякі зернові й інші), а в Бразилії та Бангладеші — лише однієї (необроблені шкіри).

«Різноманітність податків і зборів з експортерів Аргентини і значна їх сума (на початку 90-х рр. досягла близько 10 % вартості експорту країни, а раніше – ще більшої величини) обумовлені не потребами в розвитку експорту, а економічною політикою країни загалом. Ці заходи дозволяють мобілізувати кошти для фінансування певних установ та програм, підтримати помірний та стабільний рівень цін на особливо необхідні для внутрішнього ринку сільськогосподарські товари» [25].

Найвищі податкові ставки застосовуються до експорту олійних культур (більше 15%), оскільки Аргентина є одним із провідних постачальників цих товарів у світі і, таким чином, має вплив на формування світової ціни. Встановлюючи цей податок, який зазвичай включається в контрактні ціни, уряд забезпечує, що кінцевим платником податку стає іноземний споживач олійних культур.

У багатьох промислово розвинутих країнах, таких як Австралія, Нова Зеландія, Канада та Швеція, монопольне право на постачання певних товарів надається відповідним галузевим організаціям підприємців. Ці організації виступають на світовому ринку через приватні торгові компанії або самостійно, як торгові посередники, а також створюють власні мережі збуту в інших країнах. Такі організації, що активно сприяють розширенню експорту, одночасно регулюють його, обмежуючи поставки певних товарів на окремих ринках у визначені періоди з метою створення сприятливих умов для більшості експортерів.

«Найбільш розвинена така форма регулювання експорту сільськогосподарських товарів із Нової Зеландії. Монопольне право на вивіз молочних продуктів (щорічно поставляється близько 700 тис. тонн з 800 тис. тонн, що виробляються в країні, і покривається близько 25 % світового експорту) має Новозеландське управління молочних продуктів, що

функціонує винятково за рахунок торгових відрахувань. Управління скуповує молочні продукти у переробних підприємств та реалізує їх за кордоном через свою потужну збутову мережу, що складається з 60 фірм у 100 країнах. Аналогічне Національне управління з вовни має право виступу на міжнародних товарних аукціонах» [10].

«В деяких країнах монопольне право на експорт окремих товарів надається безпосередньо державними установами чи приватними компаніями. У Швеції виняткове право на експорт алкоголю надано Корпорації вин та спиртних напоїв. У Єгипті експорт бавовни здійснюється шістьма, а рису – однією державними торговими компаніями» [19].

«У Японії право контролю над дотриманням добровільного самообмеження експорту (основний засіб його регулювання) щодо низки товарів надано безпосередньо експортним картелям. Цим правом користуються, наприклад, відповідні картелі при постачанні фаянсових та фарфорових виробів у США, Канаду та Великобританію» [25].

«Офіційна влада, наприклад, у КНР, Бразилії, Єгипті, контролює вивезення товарів, за якими країна займає становище провідного постачальника, для того, щоб збільшення експорту не призвело до зниження світових цін на них, а отже, не зменшувало валютну ефективність експорту. У КНР з цією метою ліцензується вивезення пантів, свинячих кишок, мережив, в’язань та плетив ручної роботи, важкої води, білого та жовтого фосфору, рідкісноземельних металів» [31].

Сучасний механізм державного стимулювання експорту в розвинутих країнах відзначається широким спектром форм і активною участю урядів у розвитку зовнішньої торгівлі. Витрати держави на цю діяльність постійно зростають, але вони компенсуються збільшенням доходів від міжнародної торгівлі, зростанням виробництва та зайнятості, збільшенням податкових надходжень і більш ефективним економічним розвитком.

Одним із ключових інструментів стимулювання експорту є державне кредитування. Окрім комерційних банків, експортні кредити дедалі частіше

надає держава, встановлюючи більш низькі ставки і продовжуючи терміни кредитування. У більшості країн створено спеціалізовані державні організації, банки та фонди, які надають кредити для експорту, особливо для товарів, що потребують довгострокового фінансування, таких як машини та обладнання. «Пільгове державне кредитування експорту набуло широкого поширення як у розвинених капіталістичних, так і в країнах, що розвиваються. У багатьох країн частка кредитованого державою експорту перевищує 1/3 його загальної вартості» [5].

Операції з експорту страхують або спеціалізовані державні установи, або організації, що займаються експортним кредитуванням. Так, у США цю роль виконує Експортно-імпортний банк, у Великій Британії – Департамент гарантій експортних кредитів. В окремих країнах Західної Європи, таких як ФРН і Бельгія, функції державного страхування експорту покладено на приватні страхові компанії, які здійснюють ці операції за державної фінансової підтримки.

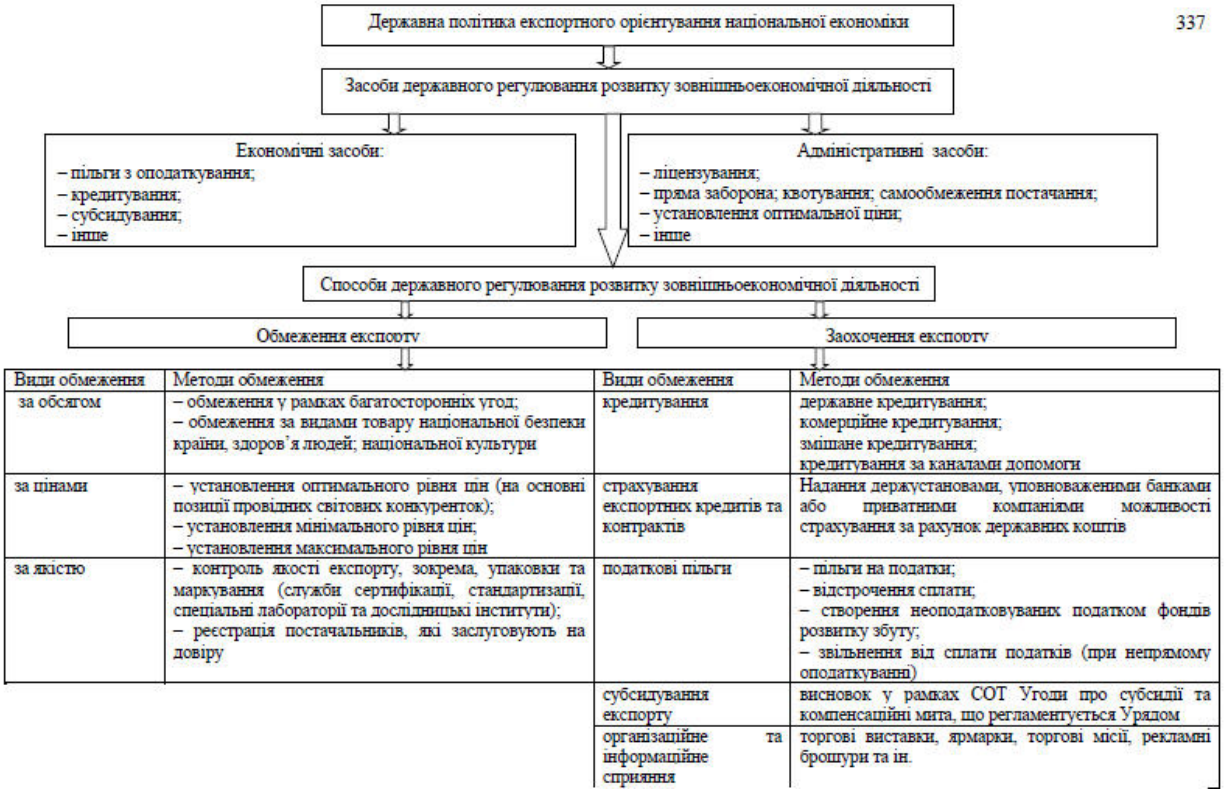
Однією з поширених форм стимулювання експорту є надання податкових пільг експортерам. Застосування цих пільг залежить від податкової системи країни. В країнах із прямим оподаткуванням, таких як США та Австралія, експортерам надаються різноманітні знижки на податок на доходи або відстрочки з платежів, які залежать від обсягів експорту або темпів зростання експортних операцій. Також експортерам дозволено створювати неоподатковувані фонди для розвитку збуту, використовувати частину доходів на рекламу та інші заходи, що сприяють експорту, які також звільняються від оподаткування.

«У тих країнах, де основними є непрямі податки, зокрема в країнах Західної Європи, основною формою податкових пільг експортерам є звільнення експортерів від сплати непрямих податків. Правила GATT (СОТ) допускають можливість надання експортерам пільг у частині непрямого оподаткування, щоб уникнути подвійного оподаткування, оскільки вивезені товари зазвичай оподатковуються у країні-імпортері» [22].

Однією з поширених і найбільш агресивних форм стимулювання експорту є його пряме субсидування. Такий підхід дозволяє експортерам суттєво знижувати ціну товару, часто навіть нижче собівартості, створюючи необґрунтовані конкурентні переваги, що з точки зору міжнародної торгівлі вважається недобросовісною практикою.

Враховуючи проведений аналіз, доцільно виділити основні тенденції формування сучасних механізмів регулювання експорту за кордоном, щоб визначити ефективні методи та інструменти регулювання, які можуть бути адаптовані для України. Серед основних підходів державного регулювання експорту в інших країнах можна виділити обмеження обсягів експорту та підтримку експортерів. Основними інструментами є економічні та адміністративні заходи, а основними суб'єктами регулювання — центральні та регіональні органи державної влади та підприємницькі об'єднання. Їх ефективність підтверджується частотою впровадження в інших країнах, а також гнучкістю та тривалістю дії.

Процес розвитку зовнішньоекономічної діяльності Китаю можна умовно поділити на чотири етапи, які характеризуються впровадженням різних механізмів державного регулювання і ступенем розвитку експортної діяльності країни, залежно від ефективності застосованих заходів (рис. 3.1).

Види обмеження	Методи обмеження	Види обмеження	Методи обмеження
за обсягом	– обмеження у рамках багатосторонніх угод; – обмеження за видами товару національної безпеки країни, здоров'я людей; національної культури	кредитування	державне кредитування; комерційне кредитування; змішане кредитування; кредитування за каналами допомоги
за цінами	– установлення оптимального рівня цін (на основні позиції провідних світових конкуренток); – установлення мінімального рівня цін; – установлення максимального рівня цін	страхування експортних кредитів та контрактів	Надання держустановами, уповноваженими банками або приватними компаніями можливості страхування за рахунок державних коштів
за якістю	– контроль якості експорту, зокрема, упаковки та маркування (служби сертифікації, стандартизації, спеціальні лабораторії та дослідницькі інститути); – реєстрація постачальників, які заслуговують на довіру	податкові пільги	– пільги на податки; – відстрочення сплати; – створення неоподатковуваних податком фондів розвитку збуту; – звільнення від сплати податків (при непрямому оподаткуванні)
		субсидування експорту	висновок у рамках СОТ Угоди про субсидії та компенсаційні мита, що регламентується Урядом
		організаційне та інформаційне сприяння	торгові виставки, ярмарки, торгові місії, рекламні брошури та ін.

Рис. 3.1 Головні інструменти та методи державного регулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності в Китаї

Джерело: [1]

Основним досягненням розвитку китайської моделі зовнішньоекономічної діяльності стало перехід до ринкових відносин. Ключовим елементом цієї моделі є активне використання міжнародного досвіду для вирішення конкретних проблем економіки Китаю, при цьому особлива увага була приділена реформам у сфері зовнішньої торгівлі.

Політика розвитку зовнішньоекономічної діяльності Китаю ґрунтувалася на таких принципах:

– виявлення та використання національних переваг. Китай має значні людські та природні ресурси, а головною перевагою робочої сили є її висока працездатність та кваліфікація, що дозволяє знижувати собівартість експорту та забезпечувати конкурентоспроможні ціни на світовому ринку;

– здійснення зовнішньоекономічних відносин на принципах рівності та взаємовигідності, з поважанням незалежності та самостійності кожної зі сторін;

– ефективне використання іноземних інвестицій як важливого доповнення до національної економіки;

– широке застосування програми «чотирьох модернізацій», спрямованої на прискорений розвиток чотирьох ключових секторів: енергетики, транспорту, сировинних галузей і інтелектуального капіталу.

Щодо системи державного регулювання експорту в США, вона зводиться до наступного: – регулювання здійснюється на трьох рівнях – федеральному, регіональному (штати) і місцевому; – організаційна структура включає державні та приватні організації, які виконують функції консультаційних центрів, представництв регіональних компаній у інших країнах, інформаційних агентств для залучення покупців та продавців, а також органів, що регулюють та стимулюють зовнішньоекономічну діяльність через розробку та реалізацію регіональних програм.

«Близьку до США модель регіональної зовнішньоекономічної діяльності можна спостерігати у Німеччині. На її частку у 2018 р. припадало 10 % світового зовнішньоторговельного обороту, зокрема 11,3 % світового експорту та 9,1 % світового імпорту. У 2019 р. обсяг експорту Німеччини становив 543,3 млрд дол. в порівнянні з 403 млрд дол. – у 2010 р., обсяг імпорту зріс з 309 млрд дол. – у 1991 р. до 471,4 млрд дол. у 2018 р.» [30].

Давайте розглянемо, якими напрямками, організаціями, інструментами та програмами реалізується експортна політика, а також як цей досвід може бути корисним і застосовним в умовах нашої країни (рис. 3.2).

Успішний результат значною мірою залежить від ефективної координації зусиль центральних та місцевих органів влади, що передбачає належно організовану структуру управління на всіх рівнях.

У Німеччині ця структура представлена різноманітними організаціями та установами, які діють на федеральному та регіональному рівнях. Взаємодія

між ними базується на взаємодоповненні діяльності, врахуванні інтересів обох сторін і фінансовій підтримці, що дозволяє землям зберігати самостійність у вирішенні місцевих питань.

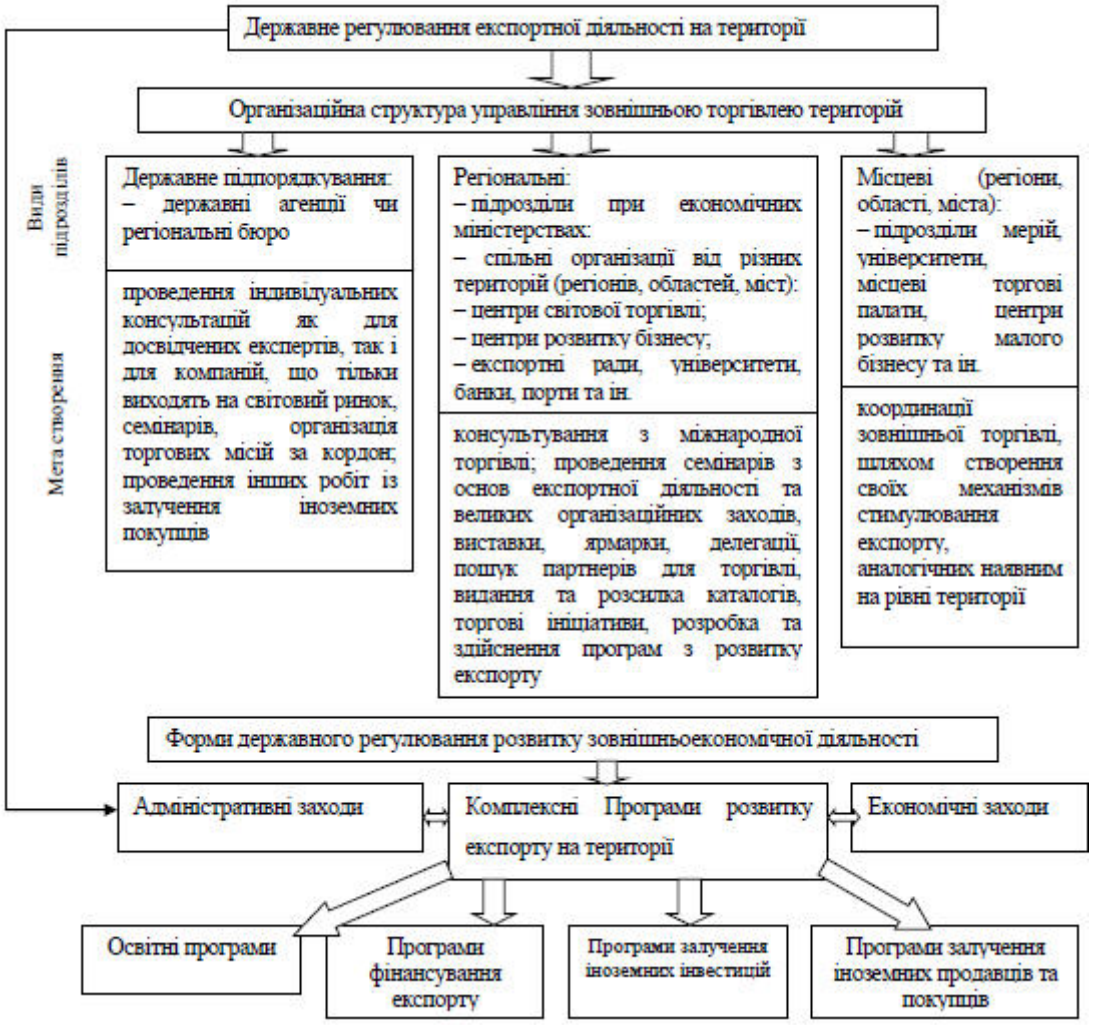

Рис. 3.2 Державне регулювання експортної діяльності на місцевому рівні
Джерело: [1]

Отже, одним із ключових чинників успішного розвитку, виявлених у процесі аналізу механізмів зовнішньоекономічної діяльності в Китаї, США та Німеччині, є систематичне використання можливостей федеральних та регіональних органів державної влади. Модель регіонального економічного розвитку може бути представлена таким чином:

- залучення необхідних інвестицій, що забезпечать створення нових робочих місць, покращуючи ринок праці та рівень доходів у регіоні;

- підвищення технічного рівня та оснащеності виробництва, що збільшить конкурентоспроможність продукції;
- розширення обсягів збуту;
- створення належної інфраструктури;
- збільшення податкових надходжень від підприємств та громадян, що сприятиме росту бюджету;
- поліпшення загальної економічної структури країни.

Це відкриває нові можливості для економічного зростання та підвищення рівня життя населення.

За результатами дослідження в цьому розділі можна зробити наступні висновки: необхідно використовувати зовнішні економічні зв'язки для активізації внутрішнього потенціалу країни, не замінюючи його, а привносячи нові технології, досвід ринкової економіки, і забезпечуючи приріст національного багатства через товарообмін і залучення іноземних інвестицій. Без сумнівів, основою майбутнього процвітання України стануть її внутрішні резерви — людські, інтелектуальні та матеріальні.

Усі уряди світу одночасно стимулюють і регулюють зовнішньоекономічну діяльність, створюючи механізми розвитку торгових зв'язків, виходячи з національних інтересів, що сприяє підвищенню ефективності економіки та прискорює інтеграцію у світовий економічний простір, забезпечуючи стабільність та передбачуваність експортно-імпортних процесів.

Встановлено, що економічні цілі державного регулювання експорту є різноманітними. Зокрема, серед них можна виділити такі основні прагнення урядів: захистити природні ресурси від виснаження через обмеження вивезення необробленої сировини; поступово перейти до використання конкурентних переваг вищого рівня, оптимізуючи експорт сировини та збільшуючи вивезення продукції глибшої переробки і готових виробів, таких як трудомістка та технічно складна продукція; забезпечити пріоритетне постачання сировини, новітніх технологій, обладнання та матеріалів для

вітчизняних підприємств; підтримати зайнятість населення та забезпечити стабільне постачання необхідних товарів належної якості за доступними цінами; обмежити експорт товарів, що мають важливе значення для національної безпеки, а також тих, виробництво яких субсидується для внутрішніх потреб країни; збільшити валютні надходження від експорту та ретельно контролювати їх надходження.

Державне регулювання експорту в інших країнах базується на двох основних принципах: обмеженні експорту товарів, що можуть загрожувати економічній безпеці країни, та стимулюванні експортної діяльності конкурентоспроможних виробництв. Основними інструментами державної політики є саме обмеження експорту. У багатьох країнах з міркувань національної безпеки встановлюються обмеження на експорт низки товарів. Зазвичай це стосується продукції, неконтрольовані постачання якої в умовах приватного господарювання або політичної нестабільності можуть бути використані як у цивільних, так і у військових цілях (наприклад, ракетна техніка, ядерні технології, деякі хімічні сполуки, біологічні агенти, а також окремі макротехнології).

Україна потребує довгострокової стратегії соціально-економічного розвитку, орієнтованої на максимально ефективне використання національних ресурсів у поєднанні із залученням інноваційних технологій, іноземних інвестицій та впровадженням управлінських новацій. З огляду на вищезазначене та враховуючи досвід України, можна зробити такі висновки:

– зовнішньоекономічні зв'язки поступово стають важливою складовою загальноекономічної діяльності підприємств та регіонів;

– фокус на активізації зовнішньоекономічних зв'язків країни все більше зміщується на рівень регіонів;

– стає очевидним, що включення України та її регіонів до світових економічних процесів уповільнюється через відсутність ефективної взаємодії між центральною та місцевою владою, а також через нерозмежованість їхніх повноважень і відповідальності в цій сфері.

Цей аспект особливо важливий для управління на місцевому рівні (місто, район). Завданням усіх рівнів управлінської ієрархії є формування у підприємців культури експортної діяльності. Механізм регулювання зовнішньоекономічної діяльності на регіональному рівні залежить від рівня демократичних процесів та лібералізації зовнішньоекономічних відносин, а також від внутрішньо-регіональних факторів.

Основою постачальницько-збутової моделі є визначення умов поставок, зокрема на довгострокову перспективу: обумовлюються обсяги, терміни постачання, система розрахунків тощо. Обов'язковість поставок практично виключає їхнє опосередкування світовими товарними ринками, обмежуючи конкуренцію, вибір партнерів та асортимент товарів, що постачаються.

Торгова модель зовнішньоекономічної діяльності національної економіки усуває ці обмеження, відкриваючи експортерам і імпортерам більші можливості на світових ринках. Вихід на глобальні ринки та жорстка конкуренція накладають вищі вимоги до асортименту, якості та термінів постачання товарів.

ВИСНОВКИ

В кваліфікаційній роботі наведено теоретичне узагальнення, сучасний стан державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні, проведено аналіз зарубіжного досвіду механізмів державного розвитку регулювання зовнішноьоекономічної діяльності, зокрема:

Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності охоплює фінансове, валютне, кредитне, митно-тарифне та нетарифне, а також технічне регулювання, а також забезпечення експортного контролю. Межі цього регулювання визначаються, з одного боку, необхідністю стимулювання національного експорту та розвитку міжнародної кооперації, а з іншого – вимогами міжнародних організацій, які відображають головну тенденцію глобалізації світової економіки – лібералізацію торговельних відносин.

Таким чином, державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності повинно базуватись на принципі адекватності, який передбачає створення інституційної системи, орієнтованої на захист національних інтересів з урахуванням глобалізаційних процесів і системи наднаціональних норм, що регулюють світову економіку. Принцип адекватності має бути врахований при формуванні державної зовнішньоекономічної політики.

Мита можуть бути автономними або конвенційними за походженням. Автономне мито може бути досить високим, але в ході міжнародних переговорів ставки мит зазвичай знижуються в обмін на взаємні поступки, що призводить до встановлення конвенційних мит, які фіксуються у договорах. Згідно з Законом України "Про митний тариф України", для оперативного регулювання експортних та імпортних операцій передбачено введення сезонних мит, які можуть діяти до шести місяців. Це пов’язано з сезонними коливаннями на ринках відповідних товарів, ціни на які змінюються залежно від пори року. Закон також дозволяє Уряду України вводити спеціальні мита (компенсаційні, антидемпінгові) для захисту

внутрішнього ринку або у відповідь на певні торговельні практики. Хоча ці заходи є економічними, вони відносяться до нетарифних бар'єрів у зовнішній торгівлі.

Антидемпінгові заходи є важливими для України, оскільки вони часто застосовуються іноземними країнами до українських товарів. Основний механізм їх використання полягає у стягуванні з експортера компенсації за шкоду національній промисловості, що часто виражається у вигляді додаткового мита. Рівень демпінгу визначається як різниця між експортною ціною і ціною, яка використовується як основа для порівняння. Для визначення демпінгу застосовуються два основних критерії: ціновий та критерій економічної шкоди, при цьому мито накладається лише після проведення розслідування та підтвердження факту демпінгу.

Аналіз ситуації показує, що Україна знаходиться в складних умовах через російську військову агресію, що суттєво впливає на зовнішньоекономічну діяльність і економіку в цілому, оскільки зовнішній ринок є важливим джерелом доходів для країни. Дослідження тенденцій розвитку зовнішньоекономічної діяльності України під час війни демонструє, що хоча обсяги експорту фактично призупинилися на початку конфлікту, зараз вони поступово відновлюються.

Для ефективної координації зовнішньоекономічної діяльності важливо впроваджувати аналітичні системи на базі новітніх інформаційних технологій в режимі реального часу та використовувати передові технології штучного інтелекту для прийняття рішень. Українським підприємствам слід звертати увагу на можливості виходу на нові ринки в європейських країнах після відновлення економіки по завершенню війни. Проте основною умовою для успішного закріплення на цих ринках є готовність вітчизняних підприємств розвивати різні сектори економіки та підвищувати свою конкурентоспроможність через інноваційність, екологічність і технологічну складність продукції та послуг.

Для глибшого наукового аналізу зовнішньої торгівлі України, зокрема Львівської області, доступний цифровий інструмент — база даних «Зовнішня торгівля товарами Львівської області», яку надає Головне управління статистики у Львівській області. На основі цієї бази даних проведено статистичний аналіз структури та динаміки зовнішньої торгівлі Львівської області за товарною групою «Мило та мийні засоби».

Результати дослідження демонструють позитивну динаміку зростання як експорту, так і імпорту товарів цієї групи в період з 2019 по 2022 рік. Збільшення обсягів зовнішньої торгівлі цими товарами свідчить про зростання інтересу до українських виробів на міжнародному ринку, що є ознакою успішної експортної діяльності в даному сегменті.

Також варто зазначити, що зростання імпорту цих товарів вказує на розширення асортименту на внутрішньому ринку та задоволення споживчого попиту. Розвиток зовнішньої торгівлі в сегменті виробництва мила та мийних засобів є перспективним для Львівської області, оскільки позитивна динаміка експорту та імпорту свідчить про конкурентоспроможність українських виробників. Подальша підтримка розвитку цієї галузі може зміцнити позиції регіону на міжнародному ринку та сприяти його економічному зростанню.

Україні необхідна довгострокова стратегія соціально-економічного розвитку, орієнтована на максимально ефективне використання національних ресурсів у поєднанні з впровадженням інноваційних технологій, залученням іноземних інвестицій та впровадженням новітніх управлінських практик. Виходячи з попередніх даних і накопиченого досвіду, можна зробити наступні висновки:

– Зовнішньоекономічні зв’язки поступово стають важливою і невід'ємною частиною загальної економічної діяльності підприємств і розвитку територій; – Основна увага в активізації зовнішньоекономічних зв’язків країни поступово переміщається на регіональний рівень; – Очевидно, що ефективне залучення України та її регіонів до глобальних економічних процесів стримується через відсутність належної взаємодії між центральною

та місцевою владою, а також через недостатнє розмежування повноважень і відповідальності в цій сфері.

Цей аспект є критичним на локальному (міському, районному) рівні управління. Загальним завданням на всіх рівнях ієрархії є формування у підприємців менталітету експортера. Вибір механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності на рівні регіону залежить від рівня демократизації суспільства, лібералізації зовнішньоекономічних відносин та внутрішніх факторів регіону.

Основою моделі постачання і збуту є визначення умов поставок, зокрема в довгостроковій перспективі: обумовлюються обсяги, терміни поставок, система взаємних розрахунків тощо. Обов'язковість поставок практично усуває можливість їхнього посередництва через світовий товарний ринок, значно обмежуючи ринкову конкуренцію та знижуючи асортимент товарів.

Натомість, торгова модель зовнішньоекономічної діяльності національної економіки усуває ці недоліки: світові товарні ринки відкривають більші можливості для експортерів та імпортерів, а жорстка конкуренція на цих ринках висуває більші вимоги до асортименту, якості та термінів поставок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Банчук-Петросова О. В. Механізми державного регулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності України. Дис. на здобуття наукового ступеня д.н. з дер. Упр. за спеціальністю 25.00.02.Міжрегіональна Академія управління персоналом. – Київ, 2023. 433 с.]

2. Бердар М. М. Оцінка інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості України. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 12. С. 20–26.

3. Биркович Т. І. Корупція як перешкода на шляху ефективного регулювання системи охорони здоров'я. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 10. С. 79–82.

4. Блажевич О.Г. Фінансова безпека організацій рекреаційної сфери. Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. № 2 (7). Київ, 2020. С. 12–19.

5. Богуславський Є. І., Бобро М. К. Вертикальна диверсифікація як спосіб досягнення синергетичного ефекту. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 21. С. 8–13.

6. Валуєв Б.І., Валуєв Ю.В. Загрози і ризик зовнішньоекономічної діяльності у світовій економіці: класифікаційний аспект. Економічні інновації. Вип. № 51. Київ, 2019. С. 64–72.

7. Валуєв Ю.Б. Процесно-функціональне управління промисловим підприємством: монографія. Одеса. ІПРЕЕД НАНУ, 2019. 296 с.

8. Вишнівська Б. Методи мінімізації фінансових ризиків. Економіст. № 6, Київ, 2017. С. 58–59.

9. Вітлінський В.В. Ризикологія в економіці та підприємництві: монографія. Київ. КНЕУ, 2019. 480 с.

10. Воробйов В.І. Побудова моделі ключових загроз економічної безпеки вітчизняних поліграфічних підприємств. Поліграфія і видавнича справа, № 2 (52). Київ, 2019. С. 18–30.

11. Воробйов В.І. Стан та загрози кадровій безпеці на підприємствах поліграфії. Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. пр. Вип. 252. Дніпропетровськ, 2019. –С. 229–237.

12. Гаврилюк І. І. Динаміка та тенденції розвитку міжнародної торгівлі в Україні. Економіка та суспільство.2023. No 47. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2126

13. Гаврилюк І. І. Розвиток міжнародної торгівлі в системі міжнародних економічних відносин в Україні. Економіка та суспільство. 2022. No 45. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1969

14. Гаврилюк, І. (2024). ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ. *Економіка та суспільство*, (59). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-3

15. Головне управління статистики у Львівській області. URL: https://www.lv.ukrstat.gov.ua/

16. Горячева К.С. Інформаційно-аналітичне забезпечення фінансової безпеки підприємства. Актуальні проблеми економіки. № 9. Київ, 2003. С. 43–49.

17. Господарський Кодекс України від 16.01.2003 No 436-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text;

18. Григораш М. В., Ковальчук С. Я. Особливості експортних операцій в межах дії зони вільної торгівлі. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 9. С. 67–71.

19. Грушко В.І. Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності в умовах глобальної фінансової кризи: монографія / за ред. О.А. Кириченка, М.П. та ін. Київ. Університет економіки та права «КРОК», 2010. 412 с.

20. Державна цільова програма розвитку зернового сектора "Зерно України — 2008—2015 // Проект Міністерства аграрної політики України, 2007. URL: http://www.minagro.gov.ua

21. Діяльність суб'єктів господарювання. 2018 р.: статистичний. збірник: Держкомстат України, 2014. 475 с.

22. Діяльність суб'єктів господарювання. 2019–2020 рр. : статистичний. збірник URL: http://www.ukrstat.gov.ua/].

23. Домашенко М.Д. Організаційно-економічний механізм управління економічною безпекою зовнішньоекономічної діяльності машинобудівного підприємства. Маркетинг і менеджмент інновацій № 2. Київ, 2013. С. 159–167.

24. Захаров О.І. Стратегія економічної безпеки підприємства. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна: збірник наукових праць. Вип. 2 Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 272–282.

25. Збарський В.К. Економічна безпека України в умовах трансформаційних процесів. Збірник наукових праць ТДАТУ імені Дмитра Моторного (економічні науки). №2(42). Мелітополь, 2020. С. 41–50

26. Зовнішня торгівля Львівської області. База Даних Головного управління статистики у Львівській області. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/grtovar/timpexpmapFirst.asp?lang=ua

27. Зовнішня торгівля товарами. Підсумки I півріччя 2023 року. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/zovnishnya-torhivlya-tovaramy-pidsumky-i-pivrichchya-2023-roku

28. Класифікатор ISO 3166-1 alpha-2. URL: https://www.wikiwand.com/ru/ISO_3166-1_alpha-2

29. Конєв Р.Ю. Розвиток інфраструктури перед експортного транспортування зерна в Україні. URL: http:/ /global-national.in.ua/archive/4-2015/16.pdf

30. Ксендзук В.В. Механізми формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики України: монографія. Житомир: Житомирська політехніка. 2020. 352 с.

31. Кузьмін О.Є., Мельник О.Г., Адамів М.Є. Антисипативне управління підприємствами: процесно-структурований підхід URL:: http://www.economics.opu.ua/n3.html.

32. Лагутін, С. (2024). ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ. *Молодий вчений*, 6 (130), 189-194. https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-6-130-24

33. Митний Кодекс України від 13.03.2012 No 4495-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495- %

34. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 21 «Вплив змін валютних курсів», затв. наказом Міністерства фінансів України від 10.08.2000 No 193. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0515

35. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua

36. О. В. Банчук-Петросова, Г. В. Ортіна. Методи державного регулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності. Інвестиції: практика та досвід № 9. 10/2022. – с.92-95.

37. Осташко Т. О. Експорт агропродовольчих товарів у ЄС: перспективи і завдання. Економіка і прогнозування. 2016. № 1. С. 83—93.

38. Податковий Кодекс України від 02.12.2010 No 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755

39. Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2008 № 1164. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1164-2008-%EF.

40. Про затвердження Переліку кодів країн світу для статистичних цілей. Держстат України; Наказ, Перелік від 08.01.2020 № 32. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0032832-20#Text

41. Про зовнішньоекономічну діяльність. Закон України від 16.04.1991 No 959-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#

42. Про Митний тариф України. Закон України; Тариф від 19.10.2022 № 2697-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-20#Text

43. Рябець Н. М., Тимків І. В., Дворник І. В. Особливості соціалізації глобальної економіки. Інвестиції: практика та досвід. 2014. № 22. С. 41–44.

44. УКТЗЕД. URL: https://qdpro.com.ua/uk/catalogue/18000000

45. Шпичак О. М., Боднар О. В. Вигоди та проблеми експорту зерна з України. Економіка АПК. 2013. № 10. С. 5—15.

46. Five European countries will extend ban on Ukraine's grain but let it head to other places. URL: https://apnews.com/article/grain-import-ban-ukraine-russia-war-85491c04

47. The International Bank for Reconstruction and Development. The World Bank. Connecting to Compete 2014. Trade Logistics in the Global Economy, Washington DC, 2014. 72 p.